تیشک | گۆڤارێکی شیکارانەی کۆمەڵایەتی ـ سیاسییە | ژمارە ٦٩ | ساڵی بیست‌وپێنجەم | بەهاری ٢٧٢٤

تەوەری ئەم ژمارەیە:

بزووتنەوەی ڕزگاریخوازیی کوردستان و کاری ڕێکخراوەیی

١٤٦
مشتومڕە ناوخۆییەکانی بزاڤی سیاسیی کوردستان

١٠٦
نەورۆزی دژەکۆلۆنیالیستی

١٢٨
مشروط کردن ایرانیت

٢٠٦
انقلاب ژینا و تغییر پارادایم مبارزه

٢٣٢
اسلام سیاسی، کوردها و غرب

”

تەوەری ژمارەی داهاتوو:

ململانێ سیاسییەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست و چارەنووسی کورد

“

”

نا، بۆ کوردێک کفرە ئێستا کوردستان وتن،
چەرچییەکانی ئیستعمارم لێ ئەبنە دوژمن!

گۆران

“

گۆڤارێکی شیکارانەی کۆمەڵایەتی ـ سیاسییە

ژمارە ٦٩ • ساڵی بیست وپێنجەم • بەهاری ٢٧٢٤

سەرنووسەر:
ناسر مورادی

هاوکاری سەرنووسەر:
ڕێبوار ڕۆژهەڵات

دەستەی نووسەران:
ڕەحیم سورخی، شەهلا دەباغی،
کەماڵ حەسەنپوور، ئیدریس ئەحمەدی،
ڕزگار ئەمین‌نژاد، داوود عوسمانزادە،
سیاوەش محەمەدی، سارۆ ئەردەڵان،
هیوا تاسە، ئاگری ئیسماعیل‌نژاد

دەستەی ڕاوێژکاری:
ئالان حەسەنیان، ئازاد محەمەدیانی، قادر وریا،
ئیسماعیل بازیار، بابان ئەلیاسی، بیریار ژاوەرۆیی،
مانشت زاگرۆس

بەڕێوەبەریی وەرگێران:
ژینۆ ڕۆژبەیان، ڕێبوار ڕۆژهەڵات، ئاسۆ ئەردەڵان

بەشی پێداچوونەوە:
کامیل نەجاری، ڕێبوار ڕۆژهەڵات،
کەماڵ حەسەنپوور، تالب قەیسەری

دیزاین:
م. ئازاد سورخی

وێنەی ڕووبەرگ:
https://www.greatplacetowork.com/resources/blog/-5ways-workplace-culture-drives-business-profitability

گۆڤاری تیشک تەنیا لە بەرانبەر ناوەرۆکی ئەو بابەتانەدا
بەرپرسیارە کە بە ناوی گۆڤارەکەوە بڵاو دەبنەوە.

www.tishk.org

www.govartishk.com

پێرست

سەروتار • ناسر مورادی ٦

سەکۆ

ڕۆڵی ڕێکخراوە لە بەرچاوسازیی و سەبجەسازیی‌دا • ڕزگار ئەمین‌نژاد ١٠

تیۆری

مفاهیم عصر جدید و اندیشەی سیاسی در ایران \بخش اول • معروف کعبی ٤٤
ئاوڕدانەوەیەک لەسەر تراژیدیا لە شانامەی کوردیدا • بێهرووز چەمەن‌ئارا ٧٠
شیکاریی گوتاری نەورۆزی دژەکۆلۆنیالیستی لە کوردستان • سارۆ ئەردەڵان ١٠٦

شیکاری

«مشروط کردن ایرانیت» سنتز دو منازعەی گفتمانی • آزاد محمدیانی ١٢٨
ڕۆڵی چارەنووسسازی سنوور لە لێکۆڵینەوەکانی ئیکۆسیستەم • داوود ڕەسووڵی ١٣٦
مشتومڕە ناوخۆییەکانی بزاڤی سیاسیی کوردستان • ئارام کەیخوسرەوی ١٤٦
جایگاه ژئوپلیتیکی خاورمیانه در جهان و ژئواستراتژیک کردستان ... • خانی گالبات ١٦٦
چۆنیەتیی بەشداریکردن لە دەسەڵات لە ولاتانی فرەچەشن و پلۆراڵدا • سۆهراب ڕەحمەتی ١٩٨
انقلاب ژینا و تغییر پارادایم مبارزه برای آزادی ... • سمکو ابراهیمی ٢٠٦
هەرەتی زەردەخەنە و وەرزی لە خەو هەستانە • هەرمان عەینەڵی ٢١٦
ڕەگەزپەرستیی ئێرانی ... • داوود عوسمانزادە ٢٢٤

وەرگێڕان

اسلام سیاسی، کوردها و غرب ٢٣٢
ناسیۆنالیزمی کوردی: بنەچەکەی چییە؟ ٢٤٦
ئێرانشار یان مێژووی سرووشتیی شاهەنشایی ٢٦٤
کۆمەڵکوژیی کورد لە ئیمپراتۆری عوسمانی‌دا (١٩١٥-١٩١٦) ٢٧٢
لە وتاری «کوردانی موکریان»ی «ئۆ. ل. ڤیلچێڤسکی»دا چی وەلانراوە؟ ٢٧٦
«ئەدەبیات و تۆتالیتاریزم» ٢٩٢

وتووێژ

وتووێژ لەگەڵ ئاران ئەمینی ٣٠٠
گفتگو با جواد چمن‌آرا ٣٠٦

ڕێنمایی نووسین

ڕێنووسی کوردی ٣١٠

له وتاری «کوردانی موکریان»ی «ئۆ. ل. ڤیلچیێڤسکی»دا چی وەلانراوە، بۆچی پێش بە بڵاوبوونەوەی گیراوە؟

نووسەر: ئانژیلیکا پۆبێدۆنۆستسیڤا -کایا[١]

وەرگێڕ: مەنسوور سدقی

تێبینی وەرگێڕ

ئەم وتارە لە ڕووی دەقی پی.دی.ئێفی چاپکراو لــە گۆڤاری "ئیسلام لە دونیــای هاوچەرخ" بڵاوکــراوەی ١٦، ژمــارە ٤ی ســاڵی ٢٠٢٠ وەرگیــراوە. ئەو گۆڤارە بە زمانی ڕووســی لە ڕووسیا چاپ دەکرێت و لە وڵاتانی دیکە بڵاو دەبێتەوە[٢].

ژێرنووسەکانی وەرگێڕ بە (.- وەرگێڕ) لە ژێدەرەکانی نووسەر جیا کراونەتەوە. هەروەها لەنێو دوو کەوانی ڕاســتدا [...] زیادکراوەکانی دیکەی وەرگێڕ ئاماژەیان پێکراوە.

ڕێز و ســپاس بۆ مامۆســتای بەڕێز کاک ئەنوەر سوڵتانی کە وێنەی لاپەڕە پێویستەکانی کتێبــی " فتاحقاضــی خلیــل. تاریخچەی خانوادەی قاضی در ولایت موکری، ویرستار: قادر فتاح قاضی. چاپ اول، تبریز، ١٣٧٨"ی لەبۆ ژێرنوسەکانی وەرگێڕ ناردووە.

پوختەی وتار

لــەم وتــارەدا، بەپشتبەســتن بە شــیکاری بەراوردکارانــەی دوو وتــاری ئێتنۆگرافیایی جیــاوازی "ئۆ.ل. ڤیلچێڤســکی" ســەبارەت بــە کوردانی موکریــان، پرســی کاریگەری سیاســەت لەســەر توێژینەوە زانستییەکان تاوتــوێ دەکرێــت. بنەمای ن ئــەم وتارە دەگەڕێتەوە بۆ ئاکامی پەیجۆرێک لەنێو بەڵگە ئەرشــیڤکراوەکان؛ لــە ئاکامــدا دەرکەوتووە بێجگە لە وتــاری "کوردانــی موکریان" کە لــە ســاڵی ١٩٥٨ بڵاو کرابــووەوە، دەقێکی "ماشــێننووس"[٣]ی ئەو وتــارە کە ڕێکەوتی ١٩٥٥ لەســەرە، لــە ئەرشــیڤخانەی بەڵگە زانســتییەکانی مۆزەخانــەی ئەنترۆپۆلــۆژی و ئێتنۆگرافیــای ئاکادیمیــای زانســتیی ڕووســیا پارێزراوە. ئەم وتارە بە پشتبەســتن بــەو بەڵگە و نووســراوانە ئامادە کــراوە کە ڤیلچێڤســکی لــە مــاوەی کورتی ســاڵانی ١٩٤٢-١٩٤٦دا نووســیویەتی، واتــە کاتێک وەک شــارەزای پرسی کورد لەلایەن دەزگای ســەربازی [یەکێتیی سۆڤیەت] بۆ ماوەیەکی نێردراوەتــە ناوچەی کوردســتانی موکریان. لە بەراوردکاری شــیکاریانە و هەڵسەنگاندنی دەقــی "ماشێننووســەکە" و دەقــی وتــارە بڵاوکراوەکــەی دەردەکەوێــت کــە لە وتارە بڵاوکراوەکەیدا بەشــێکی نێوەڕۆکی بۆچوونە بابەتیانەکان کە هەڵگری بابەتگەلێکی ناتەبا و داخراوی ئەو سەردەمە بوون، سڕاوەتەوە. واتە پارچە پارچە لە دەقە ڕەسەنەکە قرتێنراون کە باسی هەندێک مژاری هەستیاری پەیوەندییە ئایینییەکانــی کوردســتانی موکریــان (واتە مەهاباد) و دیدارەکانی ڤیلچێڤســکی دەگەڵ ســەرکردە و چالاکانی کوردی کــردووە. لە چوارچێــوەی ئــەم توێژینەوەکەدا، نووســەر هەوڵی داوە لە پەیوەندی دەگەڵ بەشداربوونی ڤیلچێڤســکی وەک ئەفســەرێکی سۆڤیەتی لــە جێبەجێکردنــی ئەرکەکانی سیاســەتی دەرەوەی یەکێتیــی ســۆڤیەت لە ســاڵانی ١٩٤٢-١٩٥٤ لە ڕۆژهەڵاتی نزیکدا، کێشەی بڵاوکردنــەوەی وتارەکــەی شــی بکاتــەوە. بێگومان نووســەری "کوردانــی موکریان" بە ڕوانگەیەکی بابەتیانە و زانســتی کاری خۆی کردووە، بەڵام بڕینی بەشێکی بەرچاوی دەقی نووسراوەکەی- جا چ لەلایەنی خۆیەوە بووبێت و چ لەلایەن کەسانی بەرپرسی دیکەوە، دیارە هۆکارگەلــی بەرژەوەندیخوازانەی سیاســی لەپشــت بــووە. لێرەدایە کە دەبێت پرســی چەمکی سوبژێکتیڤیتی و سەربەخۆیی زانای خزمەتکاری دەســەڵات بوروژێنین. پرسێک کە لە کارە ناســراوەکانی "ئێدوارد سەعید"دا ســەبارەت بە پەیوەندی نێوان سیاســەت و زانســت لە بواری توێژینەوەکانی ڕۆژهەڵاتی نزیکدا زەق کراوەتەوە.

دەیــان ســاڵە کێشــەی کاریگەریــی وابەستەبوونی سیاســی زانایان لە توێژینەوە و چالاکییە زانستییەکانیاندا و دەرەنجامەکانی لەسەر لێکۆڵینەوەکانی ڕۆژهەڵاتی ناوەڕاست، لە ئارا دایە (بۆ نموونە بەهۆی پاشــکۆبوونیان

بە پێکهاتە سیاسییەکانی دەوڵەتەوە). دواى بڵاوبوونەوەی بەرهەمە ناسراوەکەی ئی.سەعید بە ناوی "ڕۆژهەڵاتناسی"[۴]، مشتومڕێکی زۆر سەری هەڵدا و ڕەنگدانەوەیەکی بەرفراوانی لە توێژینەوە پۆستکۆلۆنیالیستییەکان لێکەوتەوە. لە بەرامبەردا "ڕ. ئیروین" بەپێچەوانە، ئاماژەی بەوە کردووە کە بۆ گەیشتن بە ئاستێکی بەرز لە توێژینەوەکانی ڕۆژهەڵاتناسیدا، وابەستەبوون ڕێگری لە توێژەرانی ڕۆژاوایی نەکردووە (لە خۆیشی کە لایەنگری ئیسرائیلە)[۵].

ئەم وتارە بەگوێرەی کۆڵینەوە لە یەکێک لە بەرهەمە گرنگەکانی کوردناسی بەناوبانگی سۆڤیەتی، "ئۆ. ل. ڤیلچێڤسکی" سەبارەت بە کوردانی موکریان هەوڵێکە بۆ درێژەدان بەو باسەی سەرەوە. بەسەرهاتی ئەو کۆڵینەوە کە پرسی تێکهەڵچوونی بنەما زانستییەکانی توێژینەوە دەگەڵ بەرژەوەندییەکانی کۆمەڵگا و دەسەڵاتی سۆڤیەتی زەق کردووەتەوە، تا ڕادەیەکی زۆر ڕەنگدانەوەی چارەنووسی خودی نووسەرەکەشێتی.

تەواوی ژیانی "ئالێگ لیودڤیگۆڤیچ ڤیلچێڤسکی" (۱۹۰۲-۱۹۶۴)، کوردناسی دیاری سۆڤیەتی تێکەڵاوێک بووە لە توێژینەوەی زانستی و خزمەتکردن بە بەرژەوەندییەکانی یەکێتیی سۆڤیەت لە ڕۆژهەڵاتی نزیک، بەتایبەت لە بواری سەربازیدا. نووسەر هەر لە ناخییەوە هەوڵی بۆ سازان لەنێوان ئەو دوو پیشەیەدا داوە.

ڤیلچێڤسکی لە ۱۰ی مایسی ساڵی ۱۹۰۲ (۲۷ ئەپریل بە ساڵژمێری کۆن)، لە ماڵباتی ئەفسەرێکی هێزی دەریایی لە دایک بووە. باوکی داواکاری گشتی لە دادگای هێزی دەریایی بەندەری "کرۆنشتات" بووە. لە ساڵانی ۱۹۲۱-۱۹۲۴ لە پەیمانگای زمانە زیندووەکانی ڕۆژهەڵاتیدا خوێندکار بووە. پاش دەرکەوتنی حەز و لێهاتوویی بۆ فێربوونی زمانی کوردی، بە پێشنیازی ئەکادیمی "ن. یا. مار" چەندین جار بۆ توێژینەوە لە کوردەکان و زمانەکەیان دەگەڵ لیژنەی پەیمانگای ڕۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد، نێردراوەتە ئەرمەنستان.

لە ساڵانی ۱۹۲۷-۱۹۲۹ لە پەیمانگای ڕۆژهەڵاتناسیی لێنینگراد بەشدار بووە لە ئامادەکردنی دەستەی مامۆستایانی کورد و مامۆستای وانەبێژی زمانەکانی ڕووسی و کوردی. لە ساڵانی ۱۹۳۰-۱۹۳۲دا، وەک خوێندکاری یاریدەدەری "ن. یا. مار" و پاش تەواوکردنی لە ساڵی ۱۹۳۲دا بووەتە کارمەندی زانستیی "پەیمانگای زمان و بیرکردنەوە" سەر بە ئاکادیمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت و لە ساڵی ۱۹۳۲ەوە مامۆستای مێژوو، زمان و ویژەی کوردی لە زانکۆی میری لێنینگراد بووە و پەروەردەکردنی خوێندکارانی بەشی کوردناسیی لە ئەستۆ بووە. بواری سەرەکی چالاکییە زانستییەکانی ڤیلچێڤسکی بریتی بووە لە کۆڵینەوە لە زمانی کوردی و فێرکردن و پەروەردەکردنی خوێندکارە کوردەکانی یەکێتیی سۆڤیەت. هەر لەو ماوەیەدا سێ گەشتی زمانناسیی بۆ ناوچە کوردنشینەکانی یەکێتیی سۆڤیەت (ئازەربایجان، ئەرمەنستان، گورجستان و تورکمەنستان) کردووە[۶].

لە ۲۴ی جوونی ساڵی ۱۹۴۱دا، بۆ ڤیلچێڤسکی و کارمەندە خۆبەخشەکانی دیکەی "پەیمانگای زمان و بیرکردنەوە" شەڕی مەزنی نیشتمانی دەست پێ دەکات[۷]. سەرەتا بۆ پەروەردە و ڕاهێنانی سەگ لە لێهاتوویی ڤیلچێڤسکی کەلک وەرگیراوە[۸]، بەڵام پاش شۆڕبوونەوەی هێزەکانی یەکێتیی سۆڤیەت لە ۲۶ی جەنیوەری ساڵی ۱۹۴۲ بۆ نێو خاکی ئێران، ڤیلچێڤسکی وەک یەکێک لە زانایانی پرسی کورد، ئەرکی وەرگێڕی[۹] لە بەرەی کافکاز پێ سپێردراوە.

ڤیلچێڤسکی گوایە لە کۆتایی ساڵی ۱۹۴۴ەوە (بەپێی زانیاری دیکە، لە مانگی مایسی ۱۹۴۲ەوە) تاکوو یەکی جولای

١٩٥٤ وەک ڕاوێژکار و نووسەر لە دەستەی نووسەرانی ڕۆژنامەی "اخگر"[١٠] بە زمانی فارسی کە لە لایەن بەڕێوەبەرایەتی سیاسیی سوپا لە بەرەی کافکاز[١١] دەرچووە، کاری کردووە. لەو ماوەیەدا ڤیلچێڤسکی خەریکی کۆڵینەوە لە بارودۆخی سیاسی و ئابووریی وڵاتانی ڕۆژهەڵاتی نزیک و نێوەڕاست بووە و گەلێک وتاری سەبارەت بە پێکهاتەی دەوڵەتەکان، ئاپۆرەی دانیشتوانی و پرسە تایبەتەکانی دەوڵەتانی ئەو ناوچەیە لە چاپەمەنییە نهێنییەکاندا بڵاو کردووەتەوە. ڤیلچێڤسکی زۆر خۆی بە توێژینەوە لە دانیشتوانی کوردی وڵاتانی دەرەوە [دەرەوەی یەکێتیی سۆڤیەت] خەریک کردووە و لەم بارەوە کۆمەڵێک بابەتی نووسیوە[١٢].

لە ٢٥ی جولای تاکوو ١٨ی ئۆتی ساڵی ١٩٤٢ کاپتن "ئۆ. ل. ڤیلچێڤسکی" لە ئێران خزمەتی کردووە و لەو ماوەیەدا توانیوێتی سەردانی گەلێک ناوچە لە ئازەربایجانی ئێران بکات (لەوانە: تەورێز، شەرەفخانە، ڕەزاییە، شنۆ، نەغەدە، مەهاباد و هتد.) و لەسەر پێکهاتە نەتەوەییە جۆراوجۆرەکانی ئازەربایجان کاری کردووە. لە ئاکامدا بۆ یەکەم جار لێکدانەوەکانی سەبارەت بە ژیانی سیاسی و هەڵسوکەوتی دانیشتوانی ئازەربایجانی ئێران لە "ڕاپۆرتی گەشتی ئێران"[١٣] بڵاو بووەتەوە.

سەبارەت هەلومەرجی ناوچەکە و بارودۆخی سەربازی و سیاسیی ناوچە کوردییەکانی ڕۆژاوای ئازەربایجان، گەلێک بابەتی سیاسی، ئابووری نووسیوە کە بریتین لە ڕاپۆرتی تێروتەسەل سەبارەت بە هۆزەکانی ناوچەکە و پەیوەندییەکانی نێوان ئەو هۆزانە و سەرکردەکانیان، سەبارەت بە تایبەتمەندنییەکانی پێکهاتەی چینایەتی دانیشتوانی و بەرژەوەندییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانیان، سەبارەت بە وێژە و چاپەمەنییەکانیان، سەبارەت بە هەڵسوکەوتی ئازەربایجانییەکان[١٤]، کوردەکان[١٥]، قەرەپەپاخەکان[١٦]، ئەرمەنەکان[١٧]، ئاسوورییەکان و یەهوودییەکانی ناوچەکە. بەهۆی لاوازی زانیارییەکانی ئەو ناوچەیە، بەتایبەت ناوچەکانی باشوور، واتە ناوچەی مەهاباد یان کوردستانی موکریان گەلێک زانیاریی جوگرافیایی و مێژوویی کۆ کردووەتەوە. ڤیلچێڤسکی لە ڕاپۆرتێکیدا دەڵێت: "بۆ لێکۆڵینەوەی سەربازی-سیاسیی ئێران و بەتایبەت پارێزگاکانی باکووری ئەو وڵاتە، بەڕاستی بوونی هێزەکانی سۆڤیەت لە ئێراندا دەرفەتێکی فرە ناوازەیە کە ڕەنگە هەم ئەوەندە درێژخایەن نەبێت و هەم دووپات نەبێتەوە"[١٨]. واتە "لەو ماوە کورتەی کە لە شارەکانی ڕەزاییە و مەهاباد بووم، توانیم دەستم بە ٢٠ بەرگ کتێب و گۆڤاری تازە دەرچووی کوردی بگات کە بەشێکیان خێرا لە عێراقەوە تایبەتی بۆ ئێمە نێردراون"[١٩].

بەگوێرەی دۆسیەکەی دەردەکەوێت کە ڤیلچێڤسکی لە ساڵانی ١٩٤٢ تا ١٩٤٦ لە ئێران (لە تاران، قەزوێن و تەورێز) بووە. "بەگشتی یەک ساڵ و شەش مانگ" ١٣ جار بۆ ماوەی کورت سەردانی ناوچەکانی جێگیربوونی هێزەکانی سۆڤیەت لە ئێرانی کردووە[٢٠] و لە ساڵانی ١٩٤١-١٩٤٣دا لە شەڕەکانی لینیگراد و کافکازدا بەشدار بووە[٢١]

ڤیلچێڤسکی لە ماوەی کار و خزمەتیدا گەلێک شیکاری و لێکدانەوەی بۆ پرسە بەربڵاوەکان، بەتایبەت سەبارەت بە چاپەمەنییەکانی تاران و کاروباری مەجلیس کردووە. لە ماوەی مانەوەی هێزەکانی سوپای یەکێتیی سۆڤیەت لە ئێراندا، ئەزموونی هەبووە لە بڵاوکردنەوەی پڕوپاگەندەی تایبەت بە هێرشە سەربازییەکان و چالاکی ڕێکخراوە سیاسییەکان لەنێو کۆمەڵانی خەڵکدا، هەروەها سەبارەت بە دانیشتوان، پێکهاتەی دەسەڵات و سیستەمی دابەشکاری کارگێڕیی ئێران و هتد. ئاکامی ئەو کارانەی لە ساڵی ١٩٤٤دا لە نامیلکەیەکدا بە ناوی

"کوردانی باکووری ڕۆژاوای ئێران" نووسیوە کە تەنیا ٥٠ دانەی چاپ کراوە[٢٢]. لەو نامیلکەیەدا پوختەیەک لە زانیارییە گرنگ و سەرەتاییەکانی ڕاپۆرتەکەی ساڵی ١٩٤٢ی تێدایە کە زانیاری سەربازی و سیاسیی سەبارەت بە کوردانی باکووری ڕۆژاوای ئێران و لەوانەش، سەبارەت بە کوردانی موکریانی لەخۆی گرتووە. ڤیلچێڤسکی ئەو زانیاریيانەی لە ماوەی مانەوەی لە ئێراندا، پشکنیوە و هەندێکیشیانی بۆخۆی تەواو کردووە[٢٣]. دواتر کاتێک ئەو نامیلکەیە ئیتر نایاب بووە و زانیارییەکان جێگەی سەرنج بوون و تەنیا یەک بەرگی لای ڤیلچێڤسکی مابووە، لە نامەیەکدا بۆ "پیاتێخین ئی.ئی"[٢٤]، ڤیلچێڤسکی دەڵێت: "هاوڕێ ت.ئاریستۆڤم ئاگادار کردووەتەوە کە لە زۆر شوێنی وتارەکەی خۆیدا سەبارەت بە کوردانی ئێران بە بەربڵاوی کەلکی لە نامیلکەکەی من وەرگرتووە، هەڵبەت "ئا. ئی. پێرشیتس" خێرا بەزارەکی ... پێی ڕاگەیاندووە کە ئاماژەکان بەو نامیلکەیە لا بەرێت، چونکە ئەو نامیلکەیە بۆ بڵاوبوونەوەی گشتی چاپ نەکراوە". تەنانەت خودی ڤیلچێڤسکی لە نووسراوەکانی دیکەیدا ئاماژەی بە زانیارییەکانی ئەو نامیلکەیەی نەکردووە، چونکە نامیلکەکە دەستنووسێک بووە و لەسەری جەخت کراوەتە "تایبەتە بۆ بەکارهێنانی کارگێری"[٢٥].

لە ساڵی ١٩٥٤دا دوای هەڵوەشاندنەوەی خزمەتی گشتی لە سوپا، ڤیلچێڤسکی لە پەیمانگای ئێتنۆگرافیای ئاکادێمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت درێژەی بە کارەکانی داوە. یەک ساڵ دواتر وتارە ماشێننووسەکەی بەناو "کوردانی موکریان"[٢٦] تەواو کردووە کە هەم لەسەر بنەمای بینراوە و شیکارییە نێردراوەکانی بۆ بەڕێوەبەرایەتی سیاسیی سوپا و هەم بە پشتبەستن بە تێبینی و بیرەوەرییە ڕۆژانەکانی بوو کە لە ماوەی سەردانی ناوچەکەدا نووسیبووی.

لە ساڵی ١٩٥٨دا، بەشێکی دەقە ماشێننووسەکەی بەناوی "کوردەکانی موکریان"[٢٧] لە کۆوتارێکی ئێتنۆگرافیایی سەبارەت بە ڕۆژاوای ئاسیادا، چاپ کرا، بەڵام بەشێکی زۆری چاوپۆشی لێ کراوە. ڤیلچێڤسکی لە پێشەکی هەر دوو دەقەکەدا دەڵێت: "ئەو وتارە ئێتنۆگرافیاییەی بەر دەستتان سەبارەت بە کوردستانی موکریانە و لەسەر بنەمای بینراوەکانی نووسەر لە ماوەی ساڵانی ١٩٤٢-١٩٤٦ و لە کاتی سەردانە کورتەکەی بۆ ئەو ناوچەیە نووسراوە و بە زانیاریی کوردەکانی ناوچەکە و بەتایبەت لێدوانی چالاکانی بزووتنەوەی دیموکراتیکی کورد، کۆچکردووان[٢٨] قازی محەممەد[٢٩] و براکەی، سەدری قازی بەرفراوانتر کراوە"[٣٠].

دیارە ئەو بەرهەمە لەسەر بنەمای کۆڵینەوەیەکی بەرفراوانی مەیدانی و گفتوگۆ دەگەڵ ڕووناکبیران و پیاوە ئایینییەکان و سەرۆکهۆزەکانی کورد پێک هاتبوو، بەڵام بەکردەوە دەقی ماشێننووسراوی وتارەکە بەدڵی پشکنەرەکان نەبووە. چونکە ئاماژە بەو دەقە لە لیستەی ئەرشیڤی کارگێڕیدا نابینرێت. تاقە کەسێک کە توانیویەتی تا ڕادەیەک زانیاری لە مەخزەنی [ئەرشیڤی] کارەکانی ڤیلچێڤسکی هەڵێنجێت، کوردناس "ئۆ.ئی. ژیگالینا" بووە کە لە مانگی یەکەمی ساڵی ١٩٨١[٣١]دا سەردانی ئەو مەخزەنەی کردووە و هەندێک لەو زانیاریانە لە وتارەکانیدا ڕەنگی داوەتەوە، بۆ نموونە لە کۆڵینەوەیەکیدا بە ناوی "بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە ئێران (١٩١٨-١٩٤٧)"[٣٢] و لە وتارێکدا بەبۆنەی ٨٠مین ساڵی لەدایکبوونی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی ١٩٠٢-١٩٤٦"[٣٣].

"ئۆ. ژیگالینا" جەختی لە بەنرخبوونی کارەکانی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" کردووەتەوە، باسی دەقە ماشێننووسەکەی بەناوی "کوردستانی موکریان"[٣٤] و مانەوەی لە مەهاباد دەکات و دەڵێت ئۆ. ڤیلچێڤسکی: "گەلێک بابەت

و ... سەبارەت بە خۆبژێویی گوندەکانی کوردستانی موکریان"ی[٣٥] کۆ کردووەتەوە و باسی بەسەرهاتەکانی "ماوەی مانەوەی لە کوردستانی ئێراندا پاش کۆتایی شەڕی دووەمی جیهانی دەکات" و دەڵێت "لە ماوەی خزمەتی لە چوارچێوەی یەکەکانی سوپای سۆڤیەتدا توانیوێتی کۆڵینەوە لە بارودۆخی پرسی کورد لەو سەردەمدا بکات"[٣٦].

توێژینەوەی بەراوردکارانەی دەقە ماشێنووسەکە دەگەڵ وتارە چاپکراوەکە هەر بە قەبارەشەوە پیشانی دەدات کە بەشێکی فرە گرنگی بابەتەکان لە وتارەچاپکراوەکەدا ئاماژەی پێ نەکراوە. دەقە ماشێنووسەکە بریتییە لە ٢٢٣ رووپەل، بەڵام وتارە چاپکراوەکە تەنیا ٤٧ لاپەڕەیە. سەبارەت بە وتارەچاپکراوەکە، "ئۆ ڤیلچێڤسکی" بۆخۆی دەڵێت، دەبا لە هەندێک شوێندا چاوپۆشی لە لێکدانەوە قووڵەکانی تەوەرەکان بکەمەوە[٣٧]، تاکوو رێژەی دەربرینە ناتەباکان دەگەڵ یەکتر کەمتر بێتەوە. هەڵسەنگاندنی ئەو دوو دەقە پیشانی دەدات کە گۆڕانکاری لە بابەتی دەقەکەدا بەهیچ شێوەیەک وەلانانی ناتەباییەکان و یان باشترکردنی شێواز و پێکهاتەی دەربرینەکان نەبووە.

که وا بوو، وەشانی کۆتاوتارەکە بەشێکی زۆری دەقە ڕەسەنەکەی لە خۆ نەگرتووە کە بریتی لە کۆمەڵێک بابەتی داخراوی ئەو سەردەمە بوون. واتە وتارە چاپکراوەکە سانسۆری بابەتیانەی بۆ کراوە.

یەکەم باسی [لابراو] بریتییە لە دەوری ئایین لە کوردستانی موکریان و پەیوەندی نێوان باوەڕمەندانی شیعە و سوننە. "ئۆ ڤیلچێڤسکی" باسی تایبەتمەندێکی دەگمەنی شاری مەهابادی کردووە و دەڵێت ئەو شارە لە شوێنی شاری سێلاو لێدراو و وێرانبووی "ساوجوبلاخ" (بەکوردی: "سابلاخ") بەشێوەیەک ساز کراوەتەوە کە نەتەنیا ئێتر شارێکی تەواو کوردییە[٣٨]، بەڵکوو بووەتە مەڵبەندێکی تەواو سوننەش. ڤیلچێڤسکی هەروەها دەڵێت: "بەپێچەوانەی شارەکەی پێشوو، پێگەی دانیشتوانی ناکورد لە شاری مەهابادی تازە ئاوەدانکراودا بەهۆی نیشتەجێبوونی هەرچی زۆرتری کوردانی شارەکانی دیکە، وردە وردە بەرتەسک بووەتەوە و ئیتر بووەتە شارێکی تەواو کوردی، بەڵام بەشێک لە ڕوخساری ناکوردی پێشووی پێوە دیارە کە وێرانبووە و پیشاندەری ژیانی سەردەمی کۆنی شارەکەیە. ئەو بونیادانەی کە کوردە نیشتەجێبووەکان لە شارەدا سازیان کردووە، بەتەواوی جلکی سوننەی بەو شارە بەخشیوە. مزگەفتی هەینی و گشت ئەو ئاوەدانییانەی لە سەرەوە ئاماژەی پێکرا، ڕوخساری مەهابادی بۆ شارێکی تەواو کوردی وەرچەرخاندووە"[٣٩]. ژمارەی مزگەفتە ئاوەدانەکانی شار لەو سەردەمیدا ١٠ مزگەفت (هەموویان بۆ سوننە)[٤٠] بووە و ڤیلچێڤسکی جەختی لەوە کردووەتەوە کە : "لە ماوەی ٥٠ ساڵی دواتردا یەک مزگەفتیش ساز نەکراوە"[٤١]. مەبەست ساڵانی نێوان ١٨٩٠ تاکوو ١٩٤٠ـە. دیارە شارێک بەناوی مەهاباد لە ساڵی ١٩٣٥ دروستکراوە، بەڵام ڕوون نییە لەو ماوە دوور و درێژەدا بۆچی سازکردنی شوێنی ئایینی پشتگوێ خرابوو. ڕەنگە بەهۆی ڕووداوە سروشتییەکان بووبێت کە زۆر جار ئەو شارەی وێران کردووە[٤٢].

یەکێک لە تایبەتمەندییەکانی ژیان لە شاری مەهاباددا بریتی بووە لە ساکاریی ژیان و هەڵسوکەوتی دیموکراتیانە بە بێ ڕەچاوکردنی پێگەی کۆمەڵایەتی و تەمەن بۆ گشت دانیشتوانی ئەو شارە کە زۆر بەزەقی جیاوازی دەگەڵ کەشوهەوای ژێردەستەیی، سەرشۆڕی، فەرمانبەری و ڕیایی لە شارەکانی دیکەی ئێرانی پێوە دیارە. ڕوخساری جیاوازی ژیانی کۆمەڵایەتی مەهاباد دەکرێت بلکێنین بە لاساریی و ڕەوشت بەرزیی دانیشتوانی[٤٣]. بەگوێرەی نووسراوەکەی ڤیلچێڤسکی:

"خودی دانیشتوانی مەهاباد لە ساڵی ١٩٤٢دا، بەسەرسامی و تووڕەیییەوە بۆمیان باس کردووە کە سێ ئەفسەری ئینگلیز کە هاتبوونە مەهاباد هەرچی خواردنەوەی کحولیی لە شاردا هەبووە، تەواویان کردووە"[٤٤]. یان لە شوێنێکی دیکەدا دەڵێت: "لە مەهاباد بەپێچەوانەی شارە مۆدێرنەکانی ئێران کە گەڕەکی لەشفرۆشانی هەیە، ئەو دیاردەیە لەو شارەدا جێگیر نەبووە. هیچ ماڵێکی لەشفرۆشی لە مەهابادا، نابینرێت"[٤٥].

ڤیلچێڤسکی باسی مژارێکی سەیر دەکات: "... کوردانی سوننە بە فارس و ئازەربایجانییە شیعەکان دەڵێن "ڕافزی" و تا ئەو ڕادەیە بە ناپاکیان دەزانن کاتێک سەردانی شارە شیعییەکان دەکەن، مانەوە لە ماڵانی گەڕەکی کریستیانەکان هەڵدەبژێرن. هەنووکە ئەو بێزارییە لە شیعەکان بەهۆی پەرەگرتنی ڕادەی مەیخانەکان و خانە لەشفرۆشییەکان لە شارە مۆدێرنەکانی ئێراندا دەبینرێت. کوردەکان پاش گەڕانەوەیان لە شاری بێگانەکان پێیان وایە تووشی کردەوەی "حەرام" بوون، بۆیە دەبێت خۆیان بشوون"[٤٦].

توێژینەوەکانی ڤیلچێڤسکی لە دەقی ماشێننووسەکەیدا ئاشکرای دەکات کە "پەیڕەوی کوردەکان لە ئایینزای سوننە لە ڕوانگەی ئایینییەوە نەبووە بەڵکوو هۆکاری سیاسی هەبووە" و هۆکارەکەی گەڕاندووەتەوە بۆ خۆ دوورکردنەوە و دان نەنان بە هەوڵی زنجیرە پادشایانی تورکە سەفەوی و قاجارەکان کە "پەرەیان بە توندترین شێوازی شیعیزم" داوە. هەر سەبارەت بە ڕۆڵەتیبوونی پەیڕەویکردن لە ئایینزای سوننە بە گۆشەنیگای سیاسییەوە، ئەو ڕاستییەش لەو دەقەدا جێگەی سەرنجە کە دەڵێت: "زۆربەی شێخە ناودارەکانی کوردستانی موکریان، شیعەن"[٤٧].

لە لایەکی دیکەوە، لە توێژینەوە چاپکراوەکەیدا وا دەردەکەوێت کە ڤیلچێڤسکی زۆر حەزی لە نزیکبوونەوە لە سەرکردەکانی کورد نەبووە و تەنیا چەند ئاماژەی کورت و ناڕاستەوخۆ لەو بارەیەدا دەبینرێت. لە کاتێکدا لە دەقی ماشێننووسەکەیدا، بەپێچەوانە زۆر بە تێروتەسەلی باسی دیدارەکانی خۆی دەگەڵ ئەو سەرکردانە کردووە. بۆ نموونە: "لە ساڵی ١٩٤٢١دا میوانی قازی محەممەد لە مەهاباد بووم و لەو هەموو ڕێکارانەی بۆ پاراستنی ئێمە ڕێکی خستبوو، تووشی سەرسوورمان بوومەوە. ئێمە لە ژووری تایبەتی قازی محەممەد خەوتین. لە ژوورێکی بچووکی تەنیشتماندا کە لەنێوان ژووری ئێمە و هۆڵی پێشوازی هەڵکەوتبوو، چەندین پاسەوانی کوردی چەکدار لە ئەرک دابوون. خودی خانەخوێ پێش خەوتنی و پاش ئامۆژگاری ئەو پیاوانە، دەرکەوتە دەرەوە و سەردانی هەموو پاسەوانەکانی دەوروبەری کۆشکەکەی کرد. پرسیارم لە قازی محەممەد کرد کە ئایا هەمیشە بەو شێوەیە ڕەفتار دەکات، وەڵامی دامەوە، نەخێر؛ بەڵام زۆر بە تێرادیوییی گوتی: "ئاخر ئەمڕۆ ئێوە میوانی منن و دەبێت خەمخۆری ئاسایشی ئێوە بم". پرسیارم لێ کرد: "مەگەر مەترسی لە شاردا هەیە؟"؛ وەڵامی دامەوە: "کاتێک میوانت هەبێت، هەمیشە مەترسی هەیە"[٤٨].

ئەم بیرەوەرییە لە وتارە چاپکراوەکەدا بەتەواوەتە لابراوە[٤٩]. ئەگەرچی لە سەرەتای پەیوەندییەکاندا، ئەو ڕووداوە بێگومان خەمخۆریی قازی محەممەدی بۆ ئاسایش و مەترسییەکانی دەرخستووە، چونکە مەهاباد لە دەرەوەی ناوچەی ژێر دەسەڵاتی سوپای سۆڤیەت و بەریتانیا هەڵکەوتبوو و ناوچەیەکی فراوانی بێلایەنی ئێران بووە، دیارە لە ناوچەیەکی ناسەقامگیردا نەتەنیا خەمخۆریی لە پاراستنی ژیانی ڤیلچێڤسکی وەک ئەفسەرێکی سوپای سۆڤیەت پێویست بووە، بەڵکوو دانوستانەکانیش پێویستیی بە ڕێوشوێنی پێشگیرانە لە ڕووداوی نەخوازراوەوە هەبووە.

ڤیلچێڤسکی لە دەقی ماشێننووسەکەیدا ئـەو ڕووداوەی لە چوارچێـوەی توێژینەوەی دابونەریتــی بــاوی "تۆڵەی خوێـن" لە نێو کوردانــدا بــاس کردووە کە تــا ڕادەیەک بۆ پەیوەندییەکانی سۆڤیەت و کورد گرنگ بووە. دیـارە خەمخۆری و ڕێکارە پێشــگیرانەکەی قازی محەممــەد وەک ســەرکردەی کورد، ئاستی سەنگی سیاســیی قازی محەممەدی پیشان داوە و بە تەواوەتی ڕەوا بووە.

بەشێکی لاپراوی دیکەی ئەو نووسراوەیە بریتییە لــە هەندێک تایبەتمەندی و زانیاری بەنرخ ســەبارەت بە مێژووی پەیوەندییەکانی کورد و سۆڤیەت کە ڤیلچێڤسکی لە گفتوگۆ دەگەڵ چالاکانــی کورد تۆمــاری کردوون. ڤیلچێڤســکی لــە دەقی ماشێننووســەکەدا دەڵێـت، بــازاڕی مەهاباد تا ســاڵی ١٩١٧ ببووە نێوەندێکی فــرە مەزنی هەناردەکردنی کەلوپـەل و خۆراکی ئێرانیی بۆ ڕووســیا[٥٠]. بۆیــە پەرەگرتنی پەیوەندییــە ئابوورییەکان هۆکاری بڵاوبوونەوەی "هــزری بزووتنەوەی دیموکراتێکی ڕووســی" بووە، بەڵام هێشــتا کۆڵینەوە لەســەر "چۆنیەتی پەرەسەندنی ئەو هــزرە لەنێو کــورد و بەتایبــەت لە ژینگەی کوردستانی موکریان نەکراوە"[٥١]. لە میانەی هاموشــۆی نووســەر و قــازی محەممەددا دەردەکەوێــت کــە: "ڕێژەیەکــی بەرچاو لە ڕۆشــنبیرە کوردەکانی ساباڵخ وەک بازرگان و "بریکارەکانیان" هاتووچۆی ڕووسیا و شاری "نیژنــی نۆڤگەرەد"یان کردووە و لە کرین و فرۆشتنی "بازاڕی مەزنی ماکاریێڤ"ی[٥٢] ئەو شارەدا بەشدار بوون ... لێرەدایە کە پەیوەندی لەنێــوان ڕۆشــنبیرانی پێشــکەوتووخواز و دیموکراتەکانــی ڕووســیا پێــک هاتــووە... قازی فەتاح[٥٣] یەکێک بــووە لە ڕێکخەرانی بەرەنــگاری لــەدژی داگیــرکاری ســوپای عوســمانی لە ناوچەکــەدا[٥٤]. قازی فەتاح لە شۆرشــی ســاڵی ١٩٠٧ی ئێراندا بەشداری کارای کردووە و بۆ پاراستنی دەستکەوتەکانی ئەو شۆڕشــە لە ســاباڵخ یەکەم ئەنجومەنی شۆڕشگێڕیی لە کوردســتان دامەزراندبوو[٥٥] و لە خواســتە دیموکراتییەکانی ئەو شۆڕشە بێوچان بەرگری کردووە"[٥٦].

بەشــێکی تەواوی دەقە ماشێننووســەکە بۆ بزووتنەوەی نەتەوەیــی- دیموکراتیک لە کوردســتانی موکریان تەرخان کراوە[٥٧]. لەم بەشەدا باسی سوپای سۆڤیەت و ڕزگارکردنی گەلانی ئێران "لە مەترســی فاشیسزم و ... لە دیکتاتــۆری خوێنڕێژی ڕەزا خان"[٥٨] دەکات و کورتەیەکی سەبارەت بە تایبەتمەندییەکانی بزووتنەوەی ســاڵی ١٩٤٠ لە ئێران، عێراق، تورکیــا و شۆڕشــی مســتەفا بارزانــی و دامەزراندنی خودموختاری دیموکراتیک (واتە: کۆمــاری مەهاباد [کوردســتان]) لە ناوچەی کوردانی ئێران نووسیوە، هەروەها لە ئاماژەدان بە دامەزراندنی حیزبــی "ژێکاف"[٥٩]، نموونە گەلێک لە بڵاوکراوەکانی ئەو حیزبەی لە ساڵی ١٩٤٤دا هێناوەتەوە کە پشــتیوانی لە پێدانی ئیمتیازی نەوت بە یەکێتیی سۆڤیەت کراوە[٦٠]. بەڵام لە دەقە چاپکراوەکەی ئەو وتارەدا، تەنیا لە چوارچێوەی باسی هەبوونی نێوەندی زمان و وێژەی زاراوەی کورمانجــی ژێروو، یادێک لە دامەزراندنی خودموختــاری دیموکراتیک لە مەڵبەندی کوردستانی ئێران کراوە، بێجگە لەمە ئاماژە کراوە بە چاپەمەنییەکانی ساڵانی ١٩٤٢-١٩٤٦دا وەک: گۆڤاری "نیشتمان" و ڕۆژنامەی "کوردســتان"[٦١] زمانحاڵی حیزبی دیموکراتی کوردانی ئێران[٦٢].

پــاش مەرگــی، وتــاری "کوردســتانی موکریــان" دەگــەڵ نووســراوەکانی دیکەی ڤیلچێڤســکی، لە ســاڵی ١٩٦٤دا، ڕادەستی "ئەرشیڤی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی ڕووسیا" کراوە. هەر لەوێ ســێ لیســتەی لێ ســاز دەکەن و لە مەخزەنی "ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی"دا (مەخزەنی ١٧) دەیپارێــزن. بەهۆی گونجاو نەبوونی شێوازی پاراستنی ئەو مەخزەنە دەگەڵ

ڕێوشوێنە زانستی و تەکنیکییەکانی سەردەم، لە ساڵی ١٩٨٧ گشت دەستنووسەکانی مەخزەنی "ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی" ڕێکوپێکتر و ناونیشانی هەندێکیان ڕوونتر و وتارە چاپکراو و دووپاتکراوەکان دیاریکراون. دەگەڵ پشکنین و هەڵسەنگاندنی ئاستی بابەتەکان، ڕیکارێک بۆ لەنێوبردنی ئەو دۆسیە و بەڵگەنامانەی کە گوایە بەهای مێژوویی خۆیان لەدەست دابوو[٦٣]، ڕەچاو کراوە. پاش ئەو گۆڕانکارییانە ڕێژەی وتارەکان گۆڕاون و ژمارەی وتارە پارێزراوەکان بوونەتە ١٦٩.

دیارە زەحمەتە بزانین هۆکاری لەنێوبردنی بەڵگەنامەکان بەراستی "بەسەرچوونی بەهای مێژوویی" بوویێت، لەوانەیە وەک لە پێداچوونەوە بەسەر ماشێننووسی "کوردستانی موکریان" دەیبینین، لێرەشدا پاشخانێکی هەڵوێستەی سیاسیی هۆکار بوویێت. دیارە لابردنی ئەو دەربڕینانەی لە سەرەوە ئاماژەمان پێ کرد، دەگەڵ گەلێک تێبینی دیکەی هاوچەشن کە لە وەشانی کۆتایی وتارەکەشدا بەدی دەکرێن، ناتوانێت تەنیا بە پاساوی کورتکردنەوەی بابەتەکە بوویێت بۆ ئەوەی لەنێو کۆوتارەکاندا جێگەی بێتەوە. بابەتە بژارکراوەکان هەڵگری گەلێک زانیاری گرنگن، بەڵام لە زۆر شوێنی دەقە چاپکراوەکەدا، لە جێگەی ئەو زانیاریانە، هەندێک دێر و دەربڕین گشتی و کەم زانیاری دەبینین.

پاش نووسینی "کوردستانی موکریان"، "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" خەریک بووە قەبارەی کارەکەی لەسەر ئەم بابەتە لە ١٥ ڕووپەلی ماشێننووسدا بۆ ٢٥ ڕووپەل فراوانتر بکات, هەروەها وادەی جێبەجێکردنی لە بری ساڵی ١٩٥٧، بۆ ساڵی ١٩٥٨ درێژ کردووەتەوە تاکوو لە چوارچێوەی پرۆژەیەکی بەرفراوان بەناوی "کوردەکانی ڕۆژاوای ئاسیا"دا چاپ و بڵاو بکرێتەوە[٦٤]. چارەنووسی ئەو پرۆژەیە دیار نییە، هەڵبەت وتاری یەکەم (واتە وتارە ماشێننووسەکە) کارێکی تەواو زانستییانەی بێ کەموکوڕییە و بەگوێرەی "ئا.ف. چێرکایف"[٦٥] بە لاتاو و توانج، نیوەرۆکێکی زیندووی پێ بەخشیوە کە ئەوەش تایبەتمەندی شێوازی نووسینی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" پێوە دیارە. دەکرێت بە دڵنیایەوە بڵێین کە ئەو لێکۆڵینەوەیە سەرەڕای مشتومڕ و کۆمەڵێک ڕەخنە لەسەر هەندێک لایەنی، شایەنی بووە بەتەواوی بڵاو کراباوە. ئەو ڕاستییەش سەرنجڕاکێشە کە وتارەکە وەک بابەتێکی سەربەخۆ ی بڵاو نەبووەتەوە، بەڵکوو لەپاڵ کۆمەڵێک بابەتی دیکەدا گونجێنراوە و وەک لە سەرەوە ئاماژەمان پێ کرد، دەقە چاپکراوەکە بەوردی دەستکاری کراوە. بۆیە شیمانە دەکەین کە هۆکاری بنەڕەتی ئەو چەشنە هەڵسوکەوتە، دەگەڕێتەوە بۆ وروژاندنی زانستییانەی پرسگەلێکی سیاسی کە لەلایەن "ئۆ. ڤیلچێڤسکی"یەوە لەو وتارەیدا جەختی لەسەر کردوونەتەوە.

لە لایەکەوە زەقکردنەوەی پرسی ئایین [کە لە دەقە ڕەسەنەکەدا باسی کراوە] پێچەوانەی سیاسەتی نوێی "خرۆشچۆڤ" بووە کە بۆ دژایەتیکردنی ئایین پەیڕەو دەکرا. لە لایەکی دیکەوە، هاوکات سیاسەتێکی کارا بۆ کارکردن دەگەڵ ئێران وەگەڕ خرابوو و باسی دۆستایەتی نێوان کۆمەڵگەی سۆڤیەت و ئێران دەکرا، بۆیە باسکردن لە ناتەبایی ئایینی، هەروەها جەختکردنەوە لەسەر هەستی جوداێخوازیی کوردەکان، بێگومان بەدڵی لایەنی ئێرانی نەدەبوو؛ بێجگە لەمانە، نزیکەی ١٠ ساڵ بەسەر پاشەکشەی سوپای سۆڤیەت لە خاکی ئێران تێپەڕ ببوو و لە ساڵی ١٩٥٦دا، واتە یەک ساڵ پاش تەواوبوونی نووسراوە ماشێننووسەکەی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی"، محەممەد ڕەزا پەهلەوی، شای ئێران، جارێکی تر سەردانی یەکێتیی سۆڤیەت دەکات و بەگوێرەی "ج. پارکێر"، هەر دوو لایەن لەسەر پەرەپێدان بە هاوکاری هاوبەش ڕێک دەکەون[٦٦]؛ بۆیە ئاماژە زەقەکانی "ئۆ.

ڤیلچێڤسکی" دەیتوانی بەدڵی لایەنی ئێرانی نەبێت و کۆسپ بخاتە سەر ئەو هاوکاریانە.
ڕووداوەکانی ساڵانی ١٩٥٠ – ١٩٦٠، کاریگەرێکی تایبەتی لەسەر مێژووی ڕووسیا داناوە. گۆڕانکاری و چاکسازییەکانی پاش کۆچیدوایی "ئی.ڤ. ستالین" نەک دەزگاکانی حیزبی و دەسەڵاتی میری، بەڵکوو نێوەندە زانستییەکانیشی گرتبووەوە. لە قۆناخی نوێی بنیاتنانی سۆسیالیزمدا، سەرکردەکانی وڵات دەورێکی بەرچاویان بۆ زانست تەرخان کردبوو[٦٧]. لەژێر بانگەشەی زەقی مۆدێرنیتە و لێکۆڵینەوەی نوێی ئێتنۆگرافیاییدا، بۆ ماوەیەک حەز و ئارەزوو بۆ توێژینەوەی مێژووی کۆمەڵایەتی ئابووری و بەرادەیەکی کەمتر، بۆ مێژووی سیاسیی کورد تووشی لاوازی دەبێت. بەڵام شۆڕشی ساڵی ١٩٥٨ی عێراق و ڕووخانی ڕژێمی پاشایەتی و دامەزراندنی کۆماری عێراق، دەبێتە پاڵنەرێک و جارێکی دیکە بواری توێژینەوەکانی کوردناسی دەبووژێتەوە[٦٨].
ئەو سیستەمی کە لەم سەردەمەدا بۆ بڵاوکردنەوەی بەرهەمە زانستییەکان لە یەکێتیی سۆڤیەتدا پەیڕەو دەکرا، بەتەواوی دەستی دەوڵەتی واڵا کردبوو لەسەر دیاریکردنی کاریگەریی نێوەرۆکیان و شیاوبوون یان شیاونەبوونییان بۆ بڵاوکردنەوە. بۆیە مەرجەکانی بڵاوکراوە زانستییەکان لە سەردەمی شەڕی سارددا، گەلێک توندتر کران. بۆ نموونە، لە ساڵی ١٩٦٣دا وتاری "چەند پرسێکی نەتەوەیی لە پێکهاتنی گەلی کورد" کە "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" بۆ بەرهەمێکی هۆبەی ڕۆژاوای ئاسیا لە پەیمانگای ڕۆژهەڵاتناسیی ئاکادێمیای زانستی یەکێتیی سۆڤیەت بەناوی کۆوتاری "پرۆسە ئێتنیکییەکان و پێکهاتەی دانیشتوانی ڕۆژاوای ئاسیا" ئامادەی کردبوو، گونجاوبوونی چاپ و بڵاوکردنەوەکەی کەوتە بەر لۆمەی دەزگای وەشانخانەی "ویژەی ڕۆژهەڵات". لەم بارەدا "ڤیلچێڤسکی" دەڵێت: "... وا دیارە نووسراوەکە تووشی بەرپەرچدانەوەی وەزارەتی دەرەوە بووەتەوە، چونکە لەسەر ڕاسپاردەی وەزارەتی دەرەوە بۆ پێداچوونەوە، گەڕێندراوەتەوە دەزگای بڵاوکردنەوە"[٦٩].
دیارە سەرەڕای تێگەیشتنی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" لە کێشەکە و هەوڵدانی بۆ پێداچوونەوەی پێویست، هەڵبەت بە پاراستنی ڕاستییە بنچینەییەکان لە بابەتەکەدا، سیستەمی دەزگای زانستی تەنیا پاش دەستکارییەکی بنەڕەتی لە وتارەکەدا، ڕێگەی بە بڵاوکردنەوەی داوە. ئاشکرایە کە دەقەکە پاش گۆڕانکارییەکانی خودی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" و دەستکارییەکانی کەسانی دیکە کە نووسەریش لاری لەسەر نەبووە، بووەتە وتارێکی بێلایەنانە و کەمبانددۆری سیاسی. بە بەراوردکردنی دەقە ماشێننووسەکە دەگەڵ دەقە بڵاوکراوەکە لە کۆوتارەکەدا، بۆمان دەردەکەوێت کە سیستەم چ چاوەڕوانیێکی لە نووسراوەی توێژەران و ئەنترۆپۆلۆژەکانی سۆڤیەت هەبووە. کە وا بوو نووسەر وازی هێناوە لە گەلێک زانیاری پەیوەست بەو ڕووداوانەی کە بە چاوی خۆی بینیبووی. دیارە ئەوەش بەهای وتارەکەی کەم کردووەتەوە و ئاستی دابەزاندووە.
بەگوێرەی لێدوانی "ئا.ڤ. چێرکایف"، دونیابینیی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" بریتی بووە لە هەڵسوکەوتی پسپۆڕانە لە هەموو بوارەکانی ژیانیدا. بۆیە ئەو زانایە هەرگیز باسی سیاسەت و کۆمۆنیزم و ستالینی نەکردووە. سەرەڕای ئەندامەتی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" لە حیزبی کۆمۆنیستی یەکێتیی سۆڤیەتدا، "ئاوری لەو مژارانە نەداوەتەوە". بۆ نموونە، "ئا.ڤ. چێرکایف" لە بارەی کەوتنە بەر سانسۆری وتارێکی بەهۆی ئاماژە نەکردنی بە لێدوانەکانی "ڤ.ئی. لێنین" دەڵێت، ڤیلچێڤسکی بە لاتاو و توانج گوتوویەتی: "تکاتان لێ دەکەم بۆم ڕوونکەنەوە ئەم وتارم

پێویستیی بە چەند ئاماژەی لینین دەبێت هەبێت". "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" بەگشتی خۆی لە سیاسەت نەداوە، بۆیە ئیتر خۆی خەریکی مێژووی سەدەی سێزدە کردووە[٧٠] و دەڵێت: " لێکدانەوەی مێژووی هاوچەرخ، بەشێکە لە تایبەتمەندی سیاسەت. بەڵام مێژووی کۆن کە پتر بابەتیانەیە، سیاسەتوانان ناتوانن چەواشەی بکەن، بەڵام توێژەران لەوانەیە"[٧١]

ئاشکرایە کە "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" لە پێگەی ئەفسەرێکی سوپای سۆڤیەت لە ئێران، ئینجا بە کۆکردنەوەی زانیاری و ئەزموونەکانی خۆی، هەوڵی داوە تا ڕادەیەک سنووری بابەتیانەی زانستی لە وتارەکەیدا بپارێزێت، ئەگەرچی هاوکاتیش ئەو کەشوهەوا سیاسییە کە ڤیلچێڤسکی خۆی دەگەڵ گونجاندبوو و لێی تێگەیشتبوو، کاریگەریی لەسەر هەڵسوکەوتی وەک زانایەکی سۆڤیەتی داناوە. "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" بەپشتبەستن بە پسپۆریی پیشەیی، زۆر بە زیرەکی و بەپێی سروشت هەڵسوکەوتی دەگەڵ کەشوهەوا سیاسییەکە کردووە و لە ئانوساتی خۆیدا زەمینە سیاسییەکانی بینیوە، بۆیە گۆڕان لە وتارەکەیدا پەیدا بووە. بێگومان دەبێت کاریگەری سیاسەتی دەرەوەی یەکێتیی سۆڤیەت، بە فاکتەری سەرەکی وەرچەرخانی وتارەکەی بزانیین. "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" لە هەلومەرجی ئامادەکاری، دەستپێک و دامەزراندنی گۆڕانە سیاسییەکەی باکووری ئێران، واتە خودموختاری کورد و ئازەربایجان، لە ڕاپۆرتەکەی ساڵی ١٩٤٢دا، شیکاری و زانیاریی ڕۆژانە و لە نامیلکەکەی ساڵی ١٩٤٤یشدا، ڕێنمایی و ڕێکاری کرداری پێشنیار کردووە. "ئۆ. ڤیلچێڤسکی" پاش هەرەسهێنانی خودموختاری کورد و ناروونی سیاسەتی سۆڤیەت لە بەرامبەری ئێراندا (کاتێک ئیتر وازی لە خزمەتی سەربازی هێنابوو)، بڕیاری دا لە سەر بنەمای زانیارییە کۆکراوەکان و وەک شایەتێکی ڕووداوەکان، تیرۆانینێکی ئێتنۆگرافیایی تۆمار بکات کە دەقی ماشێنووسەکەی ساڵی ١٩٥٥ی لێ کەوتووەتەوە. بەڵام کاتێک ئەو دەقە ئامادەی چاپ و بڵاوکردنەوە کرا، مۆسکۆ سیاسەتی نزیکبوونەوە لە تاران دەست پێ دەکات و چیتر پاڵپشتی لە جودایخوازی کورد ناکات. لە ئاکامدا، وتارە کورت و کەم ڕەنگ کراوە ئێتنۆگرافیاییەکەی ساڵی ١٩٥٨ی لێ کەوتووەتەوە و ڕەزامەندی دەزگاکانی سۆڤیەتی بۆ بڵاوکردنەوە وەدەست هێناوە.

ئەو بابەتەی لە سەرەوە ورووژێندرا، ئاماژەیەکی سەرنجڕاکێش و بیانوویەکە بۆ جەختکردنەوە لەسەر بۆچوونەکەی سەرەوەی "ئ. سەعید" کە بەتایبەت ئەو زانایانە دەگرێتەوە کە لە بوارە جۆراوجۆرەکاندا یان لە خزمەتی دەوڵەت دان و یان یارمەتیدەریانن و پێویستە لایەنی بابەتیانە لە کارەکانیاندا فەرامۆش نەکەن. ئەگەرچی ئەو تێبینییە لەوانەیە تێڕوانینەکەی "ئ. سەعید" لاواز بکات، بەڵام لە ڕاستیدا وردتری دەکاتەوە و ڕاستینەی دۆخی یەکێتیی سۆڤیەت پیشان دەدات.

سەرچاوەکانی نووسەر

- Академия наук в решениях Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б)–ЦК КПСС. 1922–1991/1952–1958 / М., РОССПЭН, 2010. 1279 с.

[ئاکادێمیای زانستەکان سەبارەت بە پەسەندکراوەکانی مەکتەبی سیاسیی کۆمیتەی نێوەندی حیزبی کۆمۆنیستی ڕووسیا (باڵشویک)- حیزبی کۆمۆنیستی سەرتاسەری (باڵشویک)- کۆمیتەی نێوەندی حیزبی کۆمۆنیستی یەکێتیی سۆڤیەت. ١٩٢٢-١٩٩١/ ١٩٥٨/١٩٥٣/ مۆسکۆ، ئینسایکلۆپیدیای سیاسیی ڕووسیا، ٢٠١٠، ١٢٧٩ لاپەڕە].

- Вильчевский О. Л. Курды Северо- Западного Ирана. VII отдел Политического управления Закавказского фронта. Для служебного пользования. Экз. № 39. Тбилиси, 1944. 85 с.

[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. کوردەکانی باکووری ڕۆژاوای ئێران. یەکەی حەتەمی بەڕێوەبەرایەتی بەرەی کافکاز. بۆ بەکارهێنانی کارگێڕیی، دەقی ژمارە ٣٩. تفلیس، ١٩٤٤. ٨٥ لاپەڕە].

- Вильчевский О. Л. Аспирант. Личное дело, 1929–1932// Санкт Петербургский филиал Архива РАН (СПбФ АРАН) Ф. 222. Оп. 2. Д. 79.Л. 1–57.

[ئـۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. خوێندکاری دکتۆرا. دۆسـیەی کەسـێتی، ١٩٢٩-١٩٣٢// ئەرشیڤی ئاکادێمیای زانستیی ڕووسیا لقی سانکت پیتەربورگ، مەخزەنی ٢٢٢، لیستەی ٢، دۆسیەی ٧٩، ڕووپەلەکانی ١-٥٧].
- Вильчевский О. Л. Личное дело, 1932–1941 // СПбФ АРАН Ф. 77. Оп. 5. Д. 318. Л. 1–50.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. دۆسـیەی کەسێتی، ١٩٣٢-١٩٤١// ئەرشیڤی ئاکادێمیای زانستیی ڕووسیا لقی سانکت پیتەربورگ، مەخزەنی ٧٧، لیستەی ٥، دۆسیەی ٣١٨، ڕووپەلەکانی ١-٥٠].
- Вильчевский О. Л. Личное дело, 1954 // Научный архив Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН (НА МАЭ РАН) Ф. К-1. Оп. 7. Д. 76. Л. 5–37.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. دۆسیەی کەسێتی، ١٩٥٤// ئەرشیڤی زانستیی مۆزەخانـەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیـای پێتری مەزن (هۆدەی هونەر) سـەر بـە ئاکادێمیای زانسـتیی ڕووسـیا. مەخزەنی k-١، لیستەی ٧، دۆسیەی ٧٨، ڕووپەلی ٥-٣٧].
- Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк) // Переднеазиатский этнографический сборник: Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо- Маклая / отв. ред. О. Л. Вильчевский и А. И. Першиц. Т. 39. М.: Изд-во АН СССР, 1958. С. 180–227.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. کوردانـی موکریان (وتـاری ئێتنۆگرافیایی)// کۆوتـاری ئێتنۆگرافیایـی ڕۆژاوای ئاسـیا: بەرهەمـی پەیمانگای ئێتنۆگرافیایی بەناوی ن.ن. میکلووخا-مەکالایا/ نڤیسـیاری بەرپرس ئـۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی و ئا.ئـی. پێرشـیتس. بەرگی ٣٩. مۆسـکۆ، وەشـانخانەی ئاکادێمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت، ١٩٥٨. ل.ل. ١٨٠-٢٢٧].
Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк, 1955 // НА МАЭ РАН. Фонд О. Л. Вильчевского (Ф. 17). Оп. 1. Д. 7. Л. 1–223.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. کوردسـتانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ١٩٥٥// مۆزەخانـەی ئەنترۆپۆلـۆژی و ئێتنۆگرافیـای ئاکادێمیای زانسـتیی ڕووسـیا. مەخزەنی ئۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی (مەخزەنی ١٧)، لیستەی ١، دۆسیەی ٧، ڕووپەلەکانی ١-٢٢٣].
- Вильчевский О. Л. О курдском национальном движении: статья. 1950– 1954 // НА МАЭ РАН Ф. 17. Оп. 1. Д. 6 (Лист использования документа).
[ئـۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. وتار، سـەبارەت بە بزووتنـەوەی نەتەوەیی کـورد. ١٩٥٠- ١٩٥٤// مۆزەخانـەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادێمیای زانستیی ڕووسیا. مەخزەنی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ٦ (خشتەی بەکارهێنەرانی بەڵگەنامەکە)].
- Вильчевский О. Л. Письмо Потехину И. И., д-ра ист. наук, зам. директора Института этнографии, 1956 // НА МАЭ РАН Ф. 17. Оп. 1. Д. 109. Л. 1–2.
[ئـۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. نامە بـۆ پاتێخین ئی.ئی، دکتۆری زانسـتە مێژووییەکان، جێگری بەرپرسـی پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی، ١٩٥٦// ئەرشـیڤی زانسـتیی مۆزەخانـەی ئەنترۆپۆلـۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادێمیای زانستیی ڕووسـیا. مەخزەنی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ١٠٩، ڕووپەلەکانی ١-٢].
- Вильчевский О. Л. Рапорт о поездке в Иран, 1942 // НА МАЭ РАН. Ф. 17. Оп. 1. Д. 95 Л. 1–28.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. ڕاپۆرت سەبارەت بە گەشـی ئێران، ١٩٤٢// ئەرشـیڤی زانسـتیی مۆزەخانـەی ئەنترۆپۆلـۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادێمیای زانستیی ڕووسـیا. مەخزەنی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ٩٥، ڕووپەلەکانی ١-٢٨].
- Вильчевский О. Л. Стенограмма защиты диссертации «Езидские тексты», 1938 // СПбФ АРАН Ф. 77. Оп. 2. Д. 5 Л. 1–83.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسـکی. پوختەی نامەی دکتـۆرا "دەقەکانی ئێزدی"، ١٩٣٨// ئەرشـیڤی ئاکادێمیای زانسـتیی ڕووسـیا لقی سـانکت پیتەربورگی ، مەخزەنی ٧٧، لیسـتەی ٢، دۆسیەی ٥، ڕووپەلەکانی ١-٨٣].
- Вильчевский О. Л. Хакани: Некоторые черты творчества и мировоззрения поэта // Советское востоковедение. М.: 1957. № 4. С. 63–76.
[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. خاقانی: چەند دیمەنێکی داهێنەرانەی شاعیر و دونیابینییەکەی// ڕۆژهەڵاتناسـیی سۆڤیەتی (گۆڤار). ١٩٥٧، ژمارە ٤، ل.ل. ٦٣-٧٦].
Жигалина О. И. Национальное движение курдов в Иране (1918–1947 гг.). М.: Наука, 1988. 168 с.
[ژیگالینـا ئۆ.ئی. بزووتنـەوەی نەتەوەیی کورد لـە ئێران (١٩١٨-١٩٤٧)، مۆسکۆ، ١٩٨٨، ١٦٨ لاپەڕە].
- Жигалина О. И. Олег Людвигович Вильчевский и курдоведение // Иран: история и современность: сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т востоковедения [отв. ред. Н. А. Кузнецова]. М.: Наука: Гл. ред. вост. лит., 1983. С. 42–64.
[ژیگالینا ئۆ.ئی. ئالێگ لیۆدڤیگۆڤیچ ڤیلچێڤسـکی و کوردناسـی// ئێـران: مێژوو و مۆدێرنیتە: کۆوتار/ ئاکادێمیای زانسـتیی یەکێتیی سـۆڤیەت، پەیمانگای ڕۆژهەڵاتناسیی (نڤیسـیاری بەرپرس، ن.ئا. کووزنیتسۆڤ)، مۆسکۆ. وەشانی "نائۆکا"، بەرهەمی سەرەکی وێژەی ڕۆژهەڵاتی. ١٩٨٣، ل.ل. ٤٢-٤٦].
- Жуковская И. В., Решетов А. М. Фонды востоковедов в архиве Музея антропологии и этнографии имени Петра Великого РАН // Страны и народы Востока. М., 2010. Вып. 33. С. 208–250.
[ژووکۆڤسـکایا، ئی.ڤ.، ڕێشـیتۆڤ ئـا.م.، (وتـاری) مەخزەنەکانی ڕۆژهەڵاتناسی لە ئەرشیڤی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای پێتری مەزن لە ئاکادێمیای زانسـتیی ڕووسـیا// (گۆڤاری) وڵات و گەلانی ڕۆژهەڵات. مۆسکۆ، ٢٠١٠، ژمارە ٣٣، ل.ل. ٢٠٨-٢٥٠].
- Полевой материал автора. Интервью с А. В. Черкаевым, ноябрь 2019.
\کاری مەیدانی نووسەر، وتووێژ دەگەڵ ئا.ڤ. چێرکایف، نۆڤەمبەری ٢٠١٩].
- Курды. 21 января 1947. Досье Служебного Вестника иностранной информации. Телеграфное агентство Советского Союза (ТАСС) // Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ) Ф. Р4459. Оп. 27. Д. 6697. Л. 1–59.
[کـوردەکان. ١٩٤٧/٠١/٢١، دۆسـیەی بولیتێنـی فەرمی زانیاری دەرەکی. ئاژانسـی هەواڵنێری یەکێتیی سۆڤیەت (تاس)// ئەرشیڤی میریی ڕووسـیای فێدراڵ، مەخزەنی ٤٤٥٩، لیستەی ٢٧، دۆسیەی ٦٦٩٧، ل. ١].

- Представление на награждение от 02.10.1944 // Центральный архив Министерства обороны (ЦАМО). Ф. 47. Оп. 995. Д. 319. Л. 1–8.
[پێشکەشـــکردنی خەڵات بە ڕێکەوتی ١٩٤٤/١٠/٠٢// ئەرشـیڤی نیوەندی وەزارەتی بەرگری، مەخزەنی ٤٧، لیستەی ٩٩٥، دۆسیەی ٣١٩، ڕووپەلەکانی ١-٨].
- Приказ № 26 от 26.01.1942 // ЦАМО Ф. 8312. Оп. 301962. Д. 38. Л. 241.
[فەرمانی ژمارە ٢٦ بە ڕێکەوتی ١٩٤٢/٠١/٢٦// ئەرشـیڤی نیوەندی وەزارەتی بەرگری، مەخزەنی ٨٣١٢، لیســتەی ٣٠١٩٦٢، دۆسیەی ٣٨، ڕووپەلی ٢٤١].
- Список защитников Ленинграда, Одессы, Севастополя и Сталинграда, работающих в Отделе кадров Политического управления Закавказского военного округа // Центральный Архив Министерства обороны (ЦАМО). Ф. 47. Оп. 995. Д. 312. Л. 15.
[خشـــتەی ناوی بەرگریکارانی لێنینگراد، ئادێســا، سێڤاستەپۆل و ســتالینگراد لە هۆبەی کارمەندانی بەڕێوەبەرایەتی کەرتی سەربازی کافکاز// ئەرشـــیڤی نیوەنـدی وەزارەتی بەرگـری، مەخزەنی ٤٧، لیستەی ٩٩٥، دۆسیەی ٣١٢، ڕووپەلی ١٥].
- Укреплять добрососедские советско-иранские отношения // Правда, 25 июня 1956. Вып. 13 840. № 177. С. 1.
[پتەوکردنی پەیوەندی دۆستانەی دراوسێتی دوو وڵاتی سۆڤیەت و ئێران// ڕۆژنامەی پراڤــدا، ٢٥ی جوونی ١٩٥٦، ١٣٨٤٠مین، ژمارە ١٧٧].
- Халфин Н. А. Курдская историография в СССР и некоторые ее проблемы // Вопросы истории. 1966. № 8. С. 154–161.
[خەلفین ن.ئا. مێژوونووسیی کورد لە یەکێتیی سۆڤیەتدا و هەندێک لە کێشەکانی// پرسەکانی مێژوو (گۆڤار). ١٩٦٦، ژمارە ٨، ل. ١٥٧]
- Irwin R. For Lust of Knowing: The Orientalists and their Enemies. London: Allen Lane, 2006. 416 p.
- Parker J. W. Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah. Potomac Books Inc., 2008. 438p.
- Said E. W. Orientalism. New York. Pantheon Books Publication, 1978. Xiii+368 p.

سەرچاوەکانی وەرگێڕ

- کوردبـــوون (بیـــرەوەری محەمــەد مەولوودیـــان). کۆکردنـــەوە، ســـاخکردنەوە و بەڵگەمەندکردنی: وریا ماملێ. چاپی یەکەم، سوید، ٢٠٢٢.
- همایون ســـعید. پیشوای بیداری (خاطرات سعید همایون)، هاشم سلیمی. چاپ دوم ئاراس، ٢٠٠٧، اربیل.
- فتاحقاضی ، خلیل. تاریخچەی خانوادەی قاضی در ولایت موکری، ویرستار: قادر فتاح قاضی. چاپ اول، تبریز، ١٣٧٨ (١٩٩٩).
- شمس اســـماعیل. ارزیابی و تحلیل فعالیت انجمن‌ها و تشکیلات اجتماعی کردســـتان در دورە مشروطە (٢٤ – ١٣٢٩ ق)/ دو فصل نامە علمی (مقالە علمی پژوهشی) سال ١٢، شمارە بهار – تابستان ١٤٠١، ص.ص ٢٣١- ٢٥٦).
- دیوانی مەلا مارفی کۆکەیـــی https://books.vejin.net/fa/text/32234

ژێدەرەکان

١. ٭ یاریـــدەدەر و بەربژێری زانســـتە مێژووییـــەکان لە فاکەلتەی ڕۆژهەڵاتیی زانکۆی میری سانکت-پیتەربورگ.- وەرگێڕ.
2. Pobedonostseva-Kaya A.O. «The Mukri Kurds» by O.L. Vilchevsky: what and why has been deleted before publication? (Russian) // Islam in the modern world. 2020. Vol. 16. No 4. P. 99-116. DOI: 10.22311/2074-1529-2020-16-4-99-116
٣. مەبەست دەقێکی کە بە "کەرەستەی نووسین" (Typewriter) نووسراوە.- وەرگێڕ.
4. Said E. W. Orientalism. New York. Pantheon Books Publication, 1978. 368 p.
5. Irwin R. For Lust of Knowing: The Orientalists and their Enemies. London: Allen Lane, 2006. 416 p.
6. Вильчевский О. Л. Стенограмма защиты диссертации «Езидские тексты», 1938 // СПбФ АРАН.
Ф. 77. Оп. 2. Д. 5 Л. 44–44 об.
[ڤیلچێڤســـکی ئۆ. ل. پوختەی نامەی دکتـــۆرا "دەقەکانی ئێزدی"، ١٩٣٨// ئەرشـــیڤی ئاکادێمیای زانســـتیی یەکێتیی ســـۆڤیەت لقی ســـانکت-پیتەربورگ، خەزێنەی ٧٧، لیســـتەی ٢، دۆسیەی ٥، ل. ٤٤- ل. ڕووبەڕووی ٤٤].
7. Вильчевский О. Л. Личное дело, 1932–1941// СПбФ АРАН Ф. 77. Оп. 5. Д. 318 Л. 49.
[ڤیلچێڤســـکی ئـــۆ. ل. دۆســـیەی تاکەکەســـی، ١٩٣٢-١٩٤١// ئەرشیفخانەی ئاکادێمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت لقی سانکت-پیتەربورگ، خەزێنەی ٧٧، لیستەی ٥، دۆسیەی ٣١٨، ل. ٤٩].
٨. لـــە بـــەرەی لێنینگراد بەرپرســـی یەکەی شەشـــەمی ڕاهێنانی ســـەگ بووە. بڕوانە خشـــتەی هێـــزە بەرگریکارەکانـــی لێنینگراد، ئادێسا، سیڤاستۆپۆل و ســـتالینگراد لە هۆبەی کارمەندانی سیاسیی بەڕێوەبەرایەتی بەرەی کافکاز// ئەرشیڤی نیوەندی وەزارەتی بەرگری، خەزێنەی ٤٧، لیستەی ٩٩٥، دۆسیەی ٣١٢، ل. ١٥.
٩. بەپێی فەرمانی ژمارە ٢٦ بە ڕێکەوتی ١٩٤٢/٠١/٢٦// ئەرشـیڤی نیوەندیی وەزارەتی بەرگری ڕووســیا، خەزێنەی ٨٣١٢، لیســتەی ٣٠١٩٦٢، دۆسیەی ٣٨، ڕووپەلی ٢٤١.
١٠. ژمـــارەی یەکەمی ڕۆژنامەی "اخگر" لـــە یەکەم ڕۆژی چوونی هێزەکانی یەکێتیی ســـۆڤیەت بۆ نێو خاکی ئێـــران لەنێو خەڵکی ئێراندا بلاو بووەتەوە// ســـەرچاوەی ئەو ئاماژەیـــە: کریکوونۆڤ ئا. پروپاگەنـــدەی تایبەتی ســـۆڤیەت لە ئێران چۆن بـــووە// نیوەندی شیکاری مەترسییەکانی تیرۆر، ٢٠١٢/٠٧/١٦ (سەرچاوەی سەرهێڵ، ڕێکەوتـــی ســـەردانی ٢٠٢٠/١١/٠٧: https://www.catu.su/-analytics/330-sovetckaya
١١. پێشکەشـــکردنی خەڵات بە ڕێکەوتی ١٩٤٤/١٠/٠٢ ئەرشیڤی وەزارەتی بەرگری ڕووســـیا، خەزێنەی ٤٧، لیستەی ٩٩٥، دۆسیەی ٣١٩، ڕووپەلی ٢.
12. Вильчевский О. Л. Личное дело, 1954 // Научный архив Музея антропологии и этнографии им. Петра Великого (Кунсткамера) РАН (НА МАЭ РАН). Ф. К-1. Оп. 7. Д. 76. Л. 14.
[ڤیلچێڤســـکی ئۆ. ل. دۆســـیەی تاکەکەســـی، ١٩٥٤// ئەرشـــیڤی زانســـتیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلـــۆژی و ئێتنۆگرافیای پێتری مەزن

(هۆدەی هونەر) سەر بە ئاکادیمیای زانستیی رووسیا. خەزێنەی k-١، لیستەی ٧، دۆسیەی ٧٦، رووپەلی ١٤].

13. Вильчевский О. Л. Рапорт о поездке в Иран, 1942 // НА МАЭ РАН. Фонд О. Л. Вильчевского (Ф. 17). Оп. 1. Д. 95. Л. 1–28.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢// ئەرشیفی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی رووسیا].

١٤. ڤیلچێڤسکی جەختی لەوە کردووەتەوە ئازەربایجانییەکان کە زۆربەی دانیشتوانی ئازەربایجانیان پێک هێناوە بەهەستی دوژمنایەتی دەروانە یەکێتیی سۆڤیەت. بڕوانە: ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢، ل. ٢.

١٥. بەپێی پێناسەی نەتەوایەتی، کوردەکان لە ریزی دووەمی دانیشتوانی ئازەربایجانی ئێران دەژمێردرێن. لە لایەکەوە کوردەکان هێزێکی تا رادەیەک کاریگەرییان لە گۆڕەپانی سیاسیی ئێراندا هەیە و لە لایەکی دیکەوە بەهۆی ناکۆکییە نێو بە نێوەکانی سەرکردەکانییان دەگەڵ یەکتر، ئەو هێزە پارچە پارچە بووە. بڕوانە: ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢، ل. ٤.

١٦. قەرەپەپاخ ئەو تورکە کۆچەرە نیشتەجێبووانەن کە لە ناوچەی سلدووز جێگیر بوون و ژمارەیان تا سێ هەزار بنەماڵە خەملێندراوە. بڕوانە: ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢، ل. ٧.

١٧. ژمارەی دانیشتوانی ئەرمەنی لە ئازەربایجانی ئێران کەمن، بەڵام کاریگەری سیاسیی و کولتووری بەرچاویان هەیە. ڤیلچێڤسکی جەختی لەوە کردووەتەوە کە ئەرمەنییە دەوڵەمەندەکان وەک ئازەربایجانییەکان زۆر بە نەرێنی دەروانە یەکێتیی سۆڤیەت، بەڵام جووتیاران و کاسبکارانی ئەرمەنی لایەنگری خۆیان لە یەکێتیی سۆڤیەت ناشارنەوە و تەنانەت بوونی خۆیانیان بەوان گرێداوە. بڕوانە: ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢، ل.ل. ٢٠-٢١.

١٨. ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. راپۆرتی گەشتی ئێران لە ساڵی ١٩٤٢، ل. ٢٥.

١٩. هەمان، ل. ٢٦.

٢٠. ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. دۆسیەی تاکەکەسی، ١٩٥٤// ئەرشیفی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی رووسیا. خەزێنەی k-١، لیستەی ٧، دۆسیەی ١٦، پشتەوەی لاپەڕەی ٧.

٢١. هەمان، ل. ٨.

22. Вильчевский О. Л. Курды Северо-Западного Ирана. VII отдел Политического управления Закавказского фронта. Для служебного пользования. Экз. № 39. Тбилиси, 1944. 85 с.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ.ل. کوردانی باکووری رۆژاوای ئێران، لقی حەوتەمی بەڕێوەبەرایەتیی بەرەی کافکاز. تایبەتە بۆ بەکارهێنانی کارگێڕی، دەقی ژمارە ٣٩، تفلیس، ١٩٤٤، ٨٥ لاپەڕە].

23. Вильчевский О. Л. Письмо Потехину И. И., д-ру. ист. наук, зам. директора Института этнографии, 1956 // НА МАЭ РАН. Ф. 17. Оп. 1. Д. 109. Л. 1.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ.ل. نامە بۆ پاتێخین ئی.ئی، دکتۆری زانستە مێژووییەکان، جێگری بەڕپرسی پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی، ١٩٥٦// ئەرشیفی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی رووسیا. خەزێنەی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ١٠٩، ل. ١.].

٢٤. ئیڤان ئیزۆسیمۆڤیچ پاتێخین (١٩٠٣-١٩٦٤)، زانای سۆڤیەتی ئەفریکاناس، دکتۆری زانستە مێژووییەکان، لە ساڵی ١٩٤٩ەوە جێگری بەڕپرسی پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی، لە ساڵی ١٩٥٩ەوە، یەکەم بەڕپرسی پەیمانگای ئەفریکا سەر بە ئاکادیمیای زانستیی رووسیا.

25. Вильчевский О. Л. Письмо Потехину И. И. Л. 1–2.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ. ل. نامە بۆ "پاتێخین ئی. ئی"، ل.ل. ١-٢.]

26. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк, 1955 // НА МАЭ РАН. Ф. 17. Оп. 1. Д. 7. Л. 1–223.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ١٩٥٥// ئەرشیفی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی رووسیا. خەزێنەی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ٧، ل.ل. ١-٢٢٣].

27. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк) //Переднеазиатский этнографический сборник: Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо- Маклая / [отв. ред.О. Л. Вильчевский и А. И. Першиц]. Т. 39. М.: Изд-во АН СССР, 1958. С. 180–222.

[ڤیلچێڤسکی ئۆ.ل. کوردانی موکریان (وتاری ئێتنۆگرافیایی)// کۆوتاری ئێتنۆگرافیایی رۆژاوای ئاسیا: بەرهەمی پەیمانگای ئێتنۆگرافیا بەناوی ن.ن. میکلەخۆ-ماکلایا/ نفیسیارانی بەرپرس: ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی، ئائی. پێرشیتس. بەرگی ٣٩، مۆسکۆ، وەشانخانەی ئاکادیمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت ١٩٥٨، ل.ل. ١٨٠- ٢٢٢].

٢٨. دیار نییە بۆ چی ڤیلچێڤسکی بە "کۆچکردوو" ئاماژەی بە قازی محەممەد و سەدری قازی کردووە و راستییەکی ئاشکرای مێژوویی لەبەر چاو نەگرتووە، هەڵبەت ئەو رەخنە زانستییە، نووسەری ئەو وتارەش دەگرێتەوە کە ئاماژەی بەم چاوپۆشییەی ڤیلچێڤسکی و هۆکارەکەی نەکردووە. "ئانژێلیکا پۆبێدۆنۆستسێڤا-کایا" لە وەڵامی ئەو رەخنەیەدا، لە پەیامێک بە رێکەوتی ٢٠٢٣/١٠/٢٣دا بۆ وەرگێڕ، دەڵێت: "رەنگە ڤیلچێڤسکی بۆ ئەوەی کێشە بۆ بلاوبوونەوەی دەقەکەی ساز نەکات" ئەو راستییە مێژووییەی نەدرکاندووە.-وەرگێڕ.

٢٩. قازی محەممەد (ساڵی لەدایکبوونی روون نییە لە نێوان ١٨٩٣/ تا ١٩٠٠ -/ ١٩٤٧) سیاسەتوانی کورد و سەرۆکی کۆماری دیموکراتیکی کورد، ناسراو بە کۆماری خودموختاری کورد، یان کۆماری مەهاباد (١٩٤٦/٠١/٢٢ - ١٩٤٦/١٢/١٦).

30. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк). С. 183.

[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. کوردانی موکریان (وتاری ئێتنۆگرافیایی). ل. ١٨٣].

31. Вильчевский О. Л. О курдском национальном движении: статья. 1950–1954 // НА МАЭ РАН. Ф. 17. Оп. 1. Д. 6 (Лист использования документа).

[ئۆ.ل. ڤیلچێڤسکی. سەبارەت بە بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد (وتار) ١٩٥٠-١٩٥٤// ئەرشیفی زانستیی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای ئاکادیمیای زانستیی رووسیا. خەزێنەی ١٧، لیستەی ١، دۆسیەی ٦ (خشتەی بەکارهێنەرانی بەڵگەنامەکە)].

32. Жигалина О. И. Национальное движение курдов в Иране (1918–1947 гг.). М.: Наука, 1988. С. 162–163.

[ژیگالینا ئۆ.ئی. بزووتنەوەی نەتەوەیی کورد لە ئێران (١٩١٨-١٩٤٧)، مۆسکۆ، ١٩٨٨، ل.ل. ١٦٢-١٦٣].

33. Жигалина О. И. Олег Людвигович Вильчевский и курдоведение // Иран: история и современность: сб. ст. / Акад. наук СССР, Ин-т востоковедения [отв. ред. Н. А. Кузнецова]. М.: Наука: Гл. ред. вост. лит., 1983. С. 42–46.

[ژیگالینا ئۆ.ئی. ئۆلێگ لیۆدڤیگۆڤیچ ڤیلچێفسکی و کوردناسی// ئێران: مێژوو و مۆدێرنیتە: کۆوتار/ ئاکادێمیای زانستیی یەکێتیی سۆڤیەت، پەیمانگای ڕۆژهەڵاتناسیی (نفیسیاری بەرپرس، ن.ئا. کووزنیتسۆڤ)، مۆسکۆ. وەشانی "نائۆکا"، بەرهەمی سەرەکی وێژەی ڕۆژهەڵاتی. ۱۹۸۳، ل.ل. ۴۲-۴۶].

۳۴. ناوی دەقە ماشێنووسەکە "کوردستانی موکریان" بووە، بەڵام لە دەقە چاپکراوەکەدا کراوە بە "کوردانی موکریان".- وەرگێڕ.

35. Жигалина О. И. Олег Людвигович Вильчевский и курдоведение. С. 53.

[ژیگالینا ئۆ. ئۆلێگ لیۆدڤیچ ڤیلچێفسکی و کوردناسی. ل. ۵۳].

۳۶. هەمان، ل. ۵۴.

37. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк). С. 183.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردانی موکریان (وتاری ئێتنۆگرافیایی). ل. ۱۸۳].

38. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. 73–74

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۷۳-۷۴].

۳۹. هەمان، ڕووپەلی ۹۳.

40. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк). С. 202.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردانی موکریان (وتاری ئێتنۆگرافیایی). ل. ۲۰۲].

41. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. 76.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۷۶].

۴۲. "بەهۆی بارانێک بەخوڕ و هەستانی سێلاو لە شاری مەهاباد لە کوردستان، ۵۰۰ خانوو و بازاڕی شار وێران بوون. ژمارەی کوژراوان گەلێک زۆرە". سەرچاوە: Drobne wiadomości//Dziennik Bydgoski, nr 163, 8 sierpnia 1936.

[کورتەهەواڵی ڕۆژنامەی بیدگۆشچ (شارێکی پۆلۆنیایە)، ژمارە ۱۸۳، ۸ ئووتی ۱۹۳۶]. هەروەها بڕوانە هەڵبەستی مەلا مارف کۆکەیی بەناوی "سێلاوی مەهاباد لە دیوانی مەلا مارفی کۆکەیی".- وەرگێڕ: https://books.vejin.net/fa/text/۳۲۲۳۴

43. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. 79.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۷۹].

۴۴. هەمان سەرچاوە، هەمان ڕووپەل.

۴۵. هەمان سەرچاوە، هەمان ڕووپەل.

۴۶. هەمان، هەمان ڕووپەل.

۴۷. هەمان، ڕووپەلی ۱۴۶. [ئووسەری ئەو وتارە لە ڕوونکردنەوەیکدا بۆ وەرگێڕ دەڵێت، "ڤیلچێفسکی" بۆ ئەو بۆچوونەی ناوی هیچ کەسی نەهێناوە. وەرگێڕ بەدواداچوونی بۆ ئەو بابەتە کردووە، بەڵام هیچ زانیارییەکی دەست نەکەوتووە].

48. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. ۱۹۲.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۱۹۲].

49. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк). С. 209.

[ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردانی موکریان (وتاری ئێتنۆگرافیایی). ل. ۲۰۹].

۵۰. هەمان، ڕووپەلی ۱۱.

۵۱. هەمان، ڕووپەلی ۴۵-۴۶.

۵۲. شاری "نیژنی نۆڤگەرەد" کەوتووەتە کەنار ڕووباری "ڤۆڵگا" و مێژووی دامەزراندنی "بازاڕی مەزنی ماکاریێڤ" کە لە ۹۰ کیلۆمەتری ئەو شارە بووە، دەگەڕێتەوە بۆ سەدەی سێزدەی زایینی.- وەرگێڕ.

۵۳. قازی فەتاح - قازێتی ساباڵخی پشتاوپشت پێ گەیشتبوو. بڕوانە "ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۴۵"؛ " لە نێو کوردیشدا زۆربەی پلەبەندیی پیاوانی ئایینی موسڵمان پشتاوپشت بووە، دادوەرانی ئایینی، واتە قازییەکان هەموویان سەر بە یەک ماڵبات بوون. لە ساباڵخیش بە ماڵباتی قازییەکان براوو" (ڤیلچێفسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۱۴۵).

۵۴. وەرگێڕ سەبارەت بەو دێرە پەیوەندی بە " ئانژێلیکا پۆبێدۆنۆستسێڤا-کایا"، نووسەری ئەو وتار گرت و ناوبراو لە ۱۰۲۰۲/۲۱، لە پەیامێکدا دەڵێت "ڤیلچێفسکی" ئەو بۆچوونەی لە "مینۆرسکی" وەرگرتووە کە گوتوویەتی: "سەرەڕای هەستی تەواو ڕوونی دژە ئێران لەنێو خەڵکی ناوچەکەدا [موکریان]، ئەو خەڵکە هیچ هاوسۆزییەکیان بۆ داگیرکەرانی تورکیا نیشان نەداوە. قازی فەتاح کە قازێتی ساباڵخی بەمیرات پێگەیشتبوو، سەرکردایەتی شەڕی دەرکردنی داگیرکەرانی لە ناوچەکە کردووە و لە ئەنجامی چالاکی پارتیزانە کوردەکاندا، سەربازانی عوسمانی لە گەلێک ناوچەی موکریان پاشەکشەیان کردووە".- وەرگێڕ.

بەڵام سەبارەت بە هەڵسوکەوتی "قازی فەتاح" ڕوانگەی جیاوازتر هەیە. [وەرگێڕدراو لە فارسییەوە]: "زستانی ساڵی ۱۹۱۶ ... ڕووسەکان بەمەبەستی دەرکردنی عوسمانییەکان و بۆ تۆڵەسەندنەوە لە شکستی پێشوویان، هێرش دەبەنە سەر شار [ساباڵخ]. کۆچکردووە قازی فەتاح، مامی قازی عەلی کە یەکێک لە کەسایەتییە بەناوبانگەکانی موکریان بوو، بەرگری لە شار و هاوشارییەکانی دەکات و لە شەڕێکی نابەرامبەردا، گواستنەوە و ڕزگارکردنی ژمارەیەکی زۆر لە دانیشتوانی شاری ساباڵخ بەڕێوە دەبات و لە کۆتاییدا بەدەستی سەربازانی ڕووس دەکوژرێت. (سعید همایون. ص. ۵۵).- وەرگێڕ.

یان: [وەرگێڕدراو لە فارسییەوە]: "لە ساڵی ۱۳۳۴ی کۆچی مانگیدا [۱۹۱۶] هێزێکی مەزنی ڕووسەکان بە فەرماندەیی "باڵاخانۆڤ" و "چێرنەزووبوڤ" هێرش دەبەنە سەر هێزێکی کەم هەژماری عوسمانییەکان لە ساباڵخ. هێزەکانی عوسمانی پاش چەند ماوەیەک بەرگری، ڕووبەڕووی شکست دەبنەوە و ڕووسەکان شار داگیر دەکەن. کۆچکردووە قازی فەتاح بۆخۆی دەگەڵ چەند کەس لە نۆکەران و کورەکانی لە خانوویەک کە بە "مەدرەسەی عووسمانی" بەناوبانگ بووە و دواتریش "شێرەخۆرشیدی سووری مەهاباد" لە بەشێکیدا حەمامێکی لێ ساز دەکات، دژی هێزەکانی ڕووس دەست دەکەنەوە. پاش ماوەیەک شەڕکردن، دەستەیەک لە سوارەکانی ڕووس لە باسکی گوندی "کەرێزە" و شاخەکانی باغی "مکاییل" و "پردی سوور" دەگەنە نزیکی "حەوزی قازی" لە کەنار بەشی ڕۆژاوای شار. لێرەدا کورەکانی قازی فەتاح بە باوکیان دەڵێن هێزەکانی ڕووس زۆر بەهێزن و لە ئانوستاندا تەواوی شار داگیر دەکەن و تورکەکان هەڵاتوون، بۆیە باشترە ئێمەش شار بەجێ بهێڵین. میرزا فەتاح دەڵێت: من ناتوانم زیندوو بم و ببینم هێزەکانی ڕووس ساباڵخ داگیر دەکەن. داوای ئەسپەکەی دەکات و کاتێک پێیەکی لە ڕکاب دەنێت، چەند فیشەکێک لە لای "تەپەی حەوزی قازی" ڕێک نێوچاوانی دەپێکێت و هەر لەوێ شەهید دەبێت و کورکانی هەڵدێن و مەیتەکەی دەمێنێتەوە. ... پاش چل ڕۆژان لە گۆشەی

ڕۆژهەڵاتی مزگەوتی "شـــادەرویش" دەینێـــژن. ... کوڕەکانی میرزا فەتاح دەگەڵ سوپای شکاوی عوسمانی بە فەرماندەیی "عومەر ناجی بەگ" لە ڕێگەی "گەردە بەردان"، "بەرەجۆ"، "تۆختە"، "قۆڵغەتەپە" دەچنە گوندی "باخچە. ... سێ کوڕی [قازی فەتاح]: عەبدولڕەحمان (ســـالار)، محەممەد (مەلا محەممەدی قازی) و محموود (مەنسوور ســـوڵتان) دەستەبەسەر و تا کۆتایی شەڕی یەکەم بۆ سیبیری دوور دەخرێنەوە". (فتاحقاضی، ص. ۶۴، ۶۵).- وەرگێڕ.

یان: "... هێندی پێ نەچوو بوو بە زستان و جێژنی "مەولوود"، بەفر تا نێوقەدان بوو، لە هەموو ماڵاندا پڵاو لەسەر ئاگر بوو. لەپڕ لەشکری ڕووســـان وەسەر گەڕان! پەلاماری شاریان دا و شار داگیر کرا. قازی فەتاح ماڵی لە کەنار شار بوو، خۆی و چەند کەس لە پیاوانی تەقەیان لە ڕووســـەکان دەکرد، واتە جیهادیان دەکـــرد. زوو کوژران. ڕووس هاتنە نێو شار. (کوردبوون، ل. ۴۴).- وەرگێڕ.

۵۵. لێرەشـــدا ڕوانگەی دیکـــە هەیە، [وەرگێڕدراو لە فارســـییەوە]: " ئەنجوومەنـــی [مەشـــڕووتەخوازانی] ســـابڵاخ بـــە ســـەرۆکایەتی ئەبولحەسەن ســـەیفولقوزات، شاعیری بەناوبانگ و برای قازی عەلی (ســـەرۆکی دادی شار و باوکی قازی محەممەد) پێک دێت (شمس اسماعیل، ص. ۲۴۵).- وەرگێڕ.

یان: [وەرگێڕدراو لە فارســـییەوە]: "پاش ڕووداوەکانی مەشـــڕووتە و دژایەتی و هێرشـــی محەممەد عەلی شـــا لەدژی مەشڕووتەخوازان، قازی فەتاح ئەگەرچی دژی ســـتم و ســـەرەڕۆیی بـــووە، بەڵام دیار نییە لەســـەر چ بنەمایـــەک هاوکاریی لایەنگرانـــی محەممەد عەلی شـــای کردووە و بۆ ماوەیەکی زۆر دەگەڵ سوارەکانی خۆی لەڕیزی چەکدارەکانـــی حاجی ســـەمەد خانی شـــوجاعولدەولە لـــە مەراغە و تەورێز بووە. ســـەرەنجام ســـوپای ڕووســـیا پاش گەلێک شـــەڕ و پێکـــدادان لە دژی مەشـــڕووتەخوازان، تەورێز داگیـــر دەکات و ... شوجاعولدەولە دەست دەکات بە کشتوکوشتاری مەشڕووتەخوازان و ئازادیخوازن، وەک ســـیقەتولئیسلام و شێخ سەلیم و ... میرزا فەتاح دژی ئەو هەڵسوکەوتانەی شـــوجاعولدەولە بووە، تەنانەت گەلێک لە ئازادیخوازنی لە مەرگ ڕزگار کردووە (فتاحقاضی، ص. ۶۴).- وەرگێڕ

56. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. 45–46.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. کوردســـتانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۴۵-۴۶].

۵۷. هەمان، ڕووپەلی ۲۰۹ – ۲۱۲.

۵۸. هەمان، ڕووپەلی ۲۰۹.

۵۹. ڤیلچێڤسکی بەهەڵە ناوی ئەو حیزبەی وەک "ژیانی کوردستان" هێناوە (بڕوانە: کوردســـتانی موکریان. وتـــاری ئێتنۆگرافیایی). ناوی ئەو ڕێکخراوەیە بەکوردی دەبێتە "کۆمەڵەی ژیانەوەی کوردســـتان" کـــە بەکـــوردی وەک "کۆمەڵە" ئامـــاژەی پێکراوە. ئـــەو هەڵەیە لە هەندێـــک بابەتی کوردناسیشـــدا دووپـــات بووەتەوە. لـــە بەڵگەنامە دیپلۆماســـییەکانی نوێنەرانی سیاسیی یەکێتیی سۆڤیەت لە تاران و و لە ڕاپۆرتی ئاژانســـی هەواڵگریی "تاس"دا ئاماژە بەو هەڵەیە کراوە. بڕوانە: ئەرشیڤی میریی ڕووسیای فێدراڵ، مەخزەنی ۴۴۵۹، لیستەی ۲۷، دۆسیەی ۶۶۹۷، ل. ۱.

60. Вильчевский О. Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л. 210.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. کوردســـتانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۲۱۰].

61. Вильчевский О. Л. Мукринские курды (Этнографический очерк). С. 222.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. کوردانی موکریان. (وتاری ئێتنۆگرافیایی)، ل. ۲۲۲].

۶۲. "ژێکاف" کە بریتی بوو لە دەستەیەکی شۆڕشگێڕ دەگەڵ هەندێک کەسایەتی دیموکرات، لە پاییزی ساڵی ۱۹۴۵ خۆیان هەڵوەشاندەوە و زۆربـــەی هەرە زۆری ئەندامانی باوەڕمەند بە دیموکراســـی و هۆزە نیشـــتمانپەروەرەکان بەســـەرۆکایەتی قازی محەممەد ڕێکخراوێکی تازەیان بەناوی "حیزبی دیموکراتی کوردانی ئێران" دامەزراند. بڕوانە: Вильчевский О.Л. Мукринский Курдистан. Этнографический очерк. Л .۲۱۴. [ڤیلچێڤسکی ئۆ.ل. کوردستانی موکریان. وتاری ئێتنۆگرافیایی، ڕووپەلی ۲۱۴].

63. Жуковская И. В., Решетов А. М. Фонды востоковедов в архиве Музея антропологии и этнорафии имени Петра Великого РАН // Страны и народы Востока. М., 2010. Вып. 33. С. 215.

[ژووکۆڤســـکایا، ئی.ڤ.، ڕێشـــیتۆڤ ئـــا.م.، (وتـــاری) خەزێنەکانی ڕۆژهەڵاتناسی لە ئەرشیڤی مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلۆژی و ئێتنۆگرافیای پێتری مەزن لە ئاکادێمیای زانســـتیی ڕووســـیا// (گۆڤاری) وڵات و گەلانی ڕۆژهەڵات. مۆسکۆ، ۲۰۱۰، ژمارە ۳۳، ل. ۲۱۵].

64. Вильчевский О. Л. Докладная записка Толстову С. П., д-ру ист.наук, директору ИЭ // МАЭ РАН Ф.17. Оп. 1. Д. 111. Л. 1.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. ڕاپۆرتی زانیاری بۆ: تاڵستۆڤ س.پ.، دکتۆری زانســـتیی مێژوو، ســـەرۆکی پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی// مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلـــۆژی و ئێتنۆگرافیـــای ئاکادێمیـــای زانســـتیی ڕووســـیا، خەزێنەی، ۱۷، لیستەی ۱، دۆسیەی ۱۱۱، ل. ۱].

۶۵. ئاندرێی ڤسێڤالێدۆڤیچ چێرکایف" (لەدایکبووی ۱۹۵۰)، نەوەی "ئۆ. ڤیلچێڤسکی".

66. Parker J. W. Persian Dreams: Moscow and Tehran Since the Fall of the Shah. Potomac Books Inc., 2008. P. 8.

67. Академия наук в решениях Политбюро ЦК РКП(б)–ВКП(б)–ЦК КПСС. 1922–1991/1952–1958/ М.: РОССПЭН, 2010. С. 8.

[ئاکادێمیای زانســـتەکان بەگوێرەی بڕیارەکانی مەکتەبی سیاســـیی کۆمیتەی نێوەندی حیزبی کۆمۆنیستی ڕووسیا (باڵشویک)- حیزبی کۆمۆنیســـتی یەکگرتوو (باڵشـــویک)- کۆمیتـــەی نێوەندی حیزبی کۆمۆنیســـتی یەکێتیی ســـۆڤیەت. ۱۹۲۲-۱۹۹۱/۱۹۵۲-۱۹۵۸/ مۆسکۆ: وەشانخانەی "ئینسایکلۆپیدیای سیاسی"، ۲۰۱۰. ل. ۸].

68. Халфин Н. А. Курдская историография в СССР и некоторые ее проблемы // Вопросы истории.1966. № 8. С. 157.

[خەلفین ن.ئا. مێژوونووسیی کورد لە یەکێتیی سۆڤیەتدا و هەندێک لە کێشەکانی// پرسەکانی مێژوو (گۆڤار). ۱۹۶۶، ژمارە ۸، ل. ۱۵۷]

69.Вильчевский О. Л. Письмо Бруку С. И., д-ру геогр. наук, зам. директора ИЭ, 20.05.1963 // МАЭ РАН. Ф.17. Оп. 1. Д. 102. Л. 4.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. ڕاپۆرتی زانیاری بۆ: تاڵستۆڤ س.پ.، دکتۆری زانســـتیی مێژوو، ســـەرۆکی پەیمانگای ئەنترۆپۆلۆژی// مۆزەخانەی ئەنترۆپۆلـــۆژی و ئێتنۆگرافیـــای ئاکادێمیـــای زانســـتیی ڕووســـیا، خەزێنەی، ۱۷، لیستەی ۱، دۆسیەی ۱۰۲، ل. ۴].

۷۰. کاری پسپۆڕانە لەسەر بەرهەمەکەی "حافزەددینی خاقانی"، ئەو حەز و ئارەزوویەی نووسەر پشتڕاست دەکاتەوە. بڕوانە:

Вильчевский О. Л. Хакани: Некоторые черты творчества и мировоззрения поэта//Советское востоковедение. 1957. № 4. С. 63–76.

[ڤیلچێڤســـکی ئۆ.ل. خاقانی: چەند دیمەنێکی داهێنەرانەی شاعیر و دونیابینییەکەی// ڕۆژهەڵاتناســـیی سۆڤیەتی (گۆڤار). ۱۹۵۷، ژمارە ۴، ل.ل. ۶۳-۷۶].

۷۱. کاری مەیدانی. وتووێژ دەگـــەڵ "ئا.ڤ. چێرکایف"، نۆڤەمبەری ۲۰۱۹.

IN THE NEXT ISSUE

“The Middle East’s Political Conflicts and the Destiny of the Kurds”

Foreword

Nasir Muradi 6

Preface

The Role of the Organization in the Objectification and Subjectification 10

Theory

New Era Concepts and Political Thought in Iran... 44
A Glance at the Tragedy in the Kurdish Shahnameh 70
Discourse Analysis of Anti-colonial Newroz in Kurdistan 106

Analysis

Conditioning Iraniyyat: Synthesizing Two Discursive Conflicts 128
The Determining Role of Border in Eastern Kurdistan's Ecosystem Researches 136
The Internal Debates in the Political Movements of Kurdistan 146
The Geopolitical Importance of the Middle East... 166
Power Sharing in Pluralistic Countries 198
The Jina Revolution: ... 206
The Peak of a Smile 216
Iranian Racism: Exploring Social Structures and Actors 224

Translation

Political Islam, Kurds, and the West 232
Kurdish Nationalism: What Are Its Origins? 246
Iranshahr or the Natural History of the Shahshahi... 264
Genocide of the Kurds in the Ottoman Empire (1915-1916) 272
"The Mukri Kurds" by O.L. Vilchevsky... 276
Literature and Dictatorship 292

Interview

Aran Amini 300
Behrooz Chaman Ara 306

ISSN (Print) 2942-7916
ISSN (Online) 2942-7894

„TISHK Magazine presents a wide range of articles, interviews and analyses by leading scholars, researchers and experts in the field of Kurdistanology and the Middle East. It covers various topics related to Kurdistan, including politics, culture, history, language, literature, and much more".

Impressum:

Verlags- bzw. Erscheinungsort:
Köln
Herausgeber: TISHK – Zentrum für Studien über Kurdistan e.V.
Redaktion: TISHK – Zentrum für Studien über Kurdistan e.V.
Druck: Eigendruck
Printed in Germany
Vertrieb: Durch den Herausgeber
Anschrift der Redaktion:
TISHK-Zentrum für Studien über Kurdistan e.V.
Postfach: 840108
51033 Köln
Email: info@tishk.org
Webseite: www.tishk.org
Tel.Nr.: +4915110338428
V.i.S.d.: Siawasch Mohammadi

TISHK Magazine

TISHK Magazine | Spring 2024 VOL 25 NO 69

Editor-in-Chief:
Nasir Muradi

Editorial Board:
Dr. Idris Ahmedi, Rizgar Amin Nezhad
Saro Erdelan, Ali Esmailnazhad
Shahla Dabaghi, Kamal Hassanpour
Siawasch Mohammadi, Davoud Osmanzadeh
Dr. Rahim Surkhi, Hiwa Tase

Advisory board of TISHK Magazine:
Dr. Esmail Baziyar, Dr. Baban Eliassi
Biryar Jaweroiy, Dr. Allan Hassaniyan
Dr. Azad Mohammadyani, Dr. Qadir Wrya, Manisht Zagros

Contributors to this issue of the magazine
Copy Editors:
Taleb Ghaysari, Kamal Hassanpour, Kamel Najari
Rebwar Rojhelat

Editorial Assistant:
Rebwar Rojhelat

Designer:
M. Azad Sorkhi

Cover Photo:
https://www.greatplacetowork.com/resources/blog/5-ways-workplace-culture-drives-business-profitability

TISHK
Zentrum für Studien über Kurdistan

TISHK Center for Kurdistan Studies

TISHK Magazine
Spring 2024 VOL 24 NO 69
ISSN (Print) 2942-7916 | ISSN (Online)2942-7894

A publication of the
TISHK Center for Kurdistan Studies

IN THE NEXT ISSUE

“The Middle East's Political Conflicts and the Destiny of the Kurds”

TISHK
The Center for
Kurdistan Studies

69

www.tishk.org